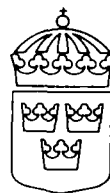

Regeringens proposition 1994/95:224

Barns rätt att komma till tals

Prop.
1994/95:224

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Stockholm den 4 maj 1995

Ingvar Carlsson

Laila Freivalds
(Justitiedepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

Syftet med propositionen är att skapa garantier för att barn får komma till tals i mål och ärenden i domstolar. Enligt Konventionen om barnets rättigheter från år 1989 skall barn ha rätt att uttrycka sin åsikt och få den respekterad.

I propositionen föreslås uttryckliga bestämmelser om barns rätt att komma till tals i mål och ärenden om vårdnad, i mål om umgänge, i adoptionsärenden och i namnärenden. När en domstol skall avgöra vad som är till barnets bästa skall domstolen ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Vidare föreslås att den som verkställer utredning i sådana mål och ärenden skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

I propositionen föreslås också en regel om särskild ställföreträdare för barnet i mål och ärenden enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). För barn som inte har fyllt 15 år skall den som är offentligt biträde enligt rättshjälpslagen också vara barnets särskilda ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser. Det offentliga biträdet kan därigenom föra barnets talan och t.ex. överklaga ett beslut om vård.

De nya bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 januari 1996.

1	Beslut	4
2	Lagtext	5
	2.1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken	5
	2.2 Förslag till lag om ändring i namnlagen (1982:670) ..	8
	2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga	9
	2.4 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap	10
3	Bakgrund	11
4	Ärendet och dess beredning	12
5	Gällande rätt	14
	5.1 Barns talerätt och processbehörighet samt rätten att i övrigt komma till tals	14
	5.1.1 Begreppen	14
	5.1.2 Mål om vårdnad och umgänge	15
	5.1.3 Mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge	18
	5.1.4 Andra familjerättsliga mål och ärenden	20
	5.1.5 Sociala mål	22
	5.2 Offentligt biträde m.m.	24
	5.3 Barnombudsmannen	24
6	Förslagen från Utredningen om barnens rätt	25
7	Överväganden	27
	7.1 Allmänna utgångspunkter för en reform	27
	7.2 Mål och ärenden om vårdnad och umgänge	28
	7.2.1 Talerätt och processbehörighet	28
	7.2.2 Barnets rätt att komma till tals	32
	7.3 Mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge	37
	7.4 Andra familjerättsliga mål och ärenden	38
	7.4.1 Adoptions- och namnärenden	38
	7.4.2 Mål och ärenden om faderskap, underhåll och förmynderskap m.m.	42
	7.5 Sociala mål	44
	7.5.1 Talerätt och processbehörighet	44
	7.5.2 Särskild ställföreträdare för icke process- behöriga barn	44
	7.5.3 Barnets rätt att komma till tals	47
	7.5.4 Gemensamt offentligt biträde för barnet och vårdnadshavarna?	47

	7.5.5 Vem skall utses till offentligt biträde?	48	Prop. 1994/95:224
8	Ikkraftträdande m.m.	49	
9	Kostnader	49	
10	Författningskommentar	50	
	10.1 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken	50	
	10.2 Förslaget till lag om ändring i namnlagen (1982:670)	55	
	10.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga	57	
	10.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap	58	
Bilaga 1	Nu aktuella lagförslag i betänkandet Barnets rätt 3 Om barn i vårdnadstvister - talerätt för barn m.m. (SOU 1987:7)	59	
Bilaga 2	Sammanfattning av betänkandet Barnets rätt 3 Om barn i vårdnadstvister - talerätt för barn m.m. (SOU 1987:7) i nu aktuella delar	69	
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanser till betänkandet SOU 1987:7	73	
Bilaga 4	Sammanfattning av departementspromemorian Barns rätt att komma till tals (Ds 1994:85)	74	
Bilaga 5	Promemorians lagförslag	75	
Bilaga 6	Förteckning över remissinstanserna till departements- promemorian Ds 1994:85	80	
Bilaga 7	Lagrådsremissens lagförslag	81	
Bilaga 8	Lagrådets yttrande	87	
	Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 4 maj 1995 . . .	89	

1 Beslut

Prop. 1994/95:224

Regeringen föreslår att riksdagen
antar regeringens förslag till

1. lag om ändring i föräldrabalken,
2. lag om ändring i namnlagen (1982:670),
3. lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om
vård av unga,
4. lag om ändring i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap.

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken¹

dels att 4 kap. 6 och 10 §§ samt 6 kap. 15 och 19 §§ skall ha följande lydelse,

dels att det i 6 kap. skall införas en ny paragraf, 10 d §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

6 §²

Rätten skall pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd får ges endast om adoptionen är till fördel för barnet samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen.

Ansökningen får inte bifallas, om det från någon sida har getts eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll. Underhållsbidrag i form av engångsbelopp är dock inte hinder för tillstånd till adoptionen, om beloppet har inbetalts till socialnämnden i den *församling* där adoptanten är folkbokförd eller om det till

Rätten skall pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd får ges endast om adoptionen är till fördel för barnet samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen. *Vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.*

Ansökningen får inte bifallas, om det från någon sida har getts eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll. Underhållsbidrag i form av engångsbelopp är dock inte hinder för tillstånd till adoptionen, om beloppet har inbetalts till socialnämnden i den *kommun* där adoptanten är folkbokförd eller om det till näm-

¹ Balken omtryckt 1990:1526.

² Senaste lydelse 1991:487.

nämnden har utfärdats en förbindelse på beloppet, vilken har godkänts av sökanden och nämnden. För det belopp som har inbetalts till nämnden skall genom dess försorg hos *ett svenskt försäkringsbolag* inköpas en efter underhållsskyldigheten anpassad livränta åt barnet, om inte avtalet hindrar det eller nämnden finner att beloppet kan användas på något annat lämpligt sätt för barnets underhåll.

Ett avtal om ersättning eller underhåll, som borde ha medfört att ansökningen avslogs om rätten hade känt till avtalet, är utan verkan även om ansökningen bifalls.

10 §³

I ärenden om adoption skall rätten inhämta upplysningar om barnet och sökanden samt huruvida ersättning eller bidrag till barnets underhåll har lämnats eller utlovats. Har barnet inte fyllt arton år, skall yttrande inhämtas från socialnämnden i den kommun där sökanden är folkbokförd och från socialnämnden i den kommun där den som har vårdnaden om barnet är folkbokförd.

Socialnämnden i den kommun där sökanden är folkbokförd skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Fader eller moder, vars samtycke till adoptionen inte krävs, skall ändå höras, om det kan ske. Vid adoption av adoptivbarn skall vad nu sagts i stället gälla adoptanten eller, om en make adopterat den andra makens barn, var och en av makarna. Finns en särskild förmyndare vars samtycke inte krävs, skall även han eller hon höras.

6 kap.

10 d §

Vid bedömningen av frågor om vårdnad skall rätten ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

³ Senaste lydelse 1994:1433.

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses. Vårdnadshavaren skall, om inte särskilda skäl talar mot det, lämna sådana upplysningar rörande barnet som kan främja umgänget.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Vid beslut enligt andra och tredje styckena skall rätten beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

Vid bedömningen av frågor om umgänge skall rätten ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Rätten skall vidare beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

19 §⁵

Rätten skall se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar. Om det behövs ytterligare utredning får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa sådan. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

⁴ Senaste lydelse 1993:213.

⁵ Senaste lydelse 1990:1526.

Härigenom föreskrivs att 45 och 48 §§ namnlagen (1982:670)¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

45 §²

En ansökan om förklaring att ett namnbyte enligt 6, 8 eller 11 § är förenligt med barnets bästa prövas av den domstol som tar upp frågor om vårdnaden om barnet.

I ärenden enligt första stycket skall domstolen, om det kan ske, höra den vars efternamn barnet bär, om denne inte är vårdnadshavare. Domstolen skall även inhämta yttrande från socialnämnden.

Socialnämnden skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

I ärenden enligt första stycket får domstolen förordna att vardera parten skall bära sin rättegångskostnad.

48 §³

För den som är under 18 år görs anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt denna lag av barnets vårdnadshavare. Har barnet fyllt 12 år får sådan anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av en psykisk störning eller på grund av något annat liknande förhållande.

Vid bedömningen av om ett namnbyte enligt 6, 8 eller 11 § är förenligt med barnets bästa skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

¹ Lagen omtryckt 1982:1134.

² Senaste lydelse 1988:261.

³ Senaste lydelse 1991:1556.

2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga Prop. 1994/95:224

Härigenom föreskrivs att 36 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

36 §

Om den unge har fyllt 15 år, har han rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Den som är förordnad enligt rättshjälpslagen (1972:429) som offentligt biträde för någon som är under 15 år, utan att samtidigt vara biträde för vårdnads-havaren, är utan särskilt förordnande den unges ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser.

Barn som är yngre bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras.

Barn som är yngre än 15 år bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

2.4 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap

Prop. 1994/95:224

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 2 § lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Registrerade partner får varken gemensamt eller var för sig anta adoptivbarn enligt 4 kap. föräldrabalken. Inte heller får registrerade partner enligt 13 kap. 8 § föräldrabalken utses att i *egenskap av särskilt förordnade förmyndare* gemensamt utöva vårdnaden om en underårig.

Lagen (1984:1140) om insemination och lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen gäller inte för registrerade partner.

Föreslagen lydelse

3 kap.

2 §

Registrerade partner får varken gemensamt eller var för sig anta adoptivbarn enligt 4 kap. föräldrabalken. Inte heller får registrerade partner enligt 6 kap. 10 a § föräldrabalken utses att gemensamt utöva vårdnaden om en underårig.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

Synen på barn har förändrats starkt under 1900-talet och barnens rättsställning har successivt förbättrats. Landets första barnavårdsdag tillkom år 1902. Den avsåg främst att skydda de särskilt utsatta barnen. En utveckling skedde genom 1924 års barnavårdsdag, som i sin tur ersattes av en ny barnavårdsdag år 1960. Bestämmelserna moderniserades ytterligare genom tillkomsten av socialtjänstlagen (1980:620) och lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). LVU ersattes år 1990 av en ny lag med samma namn (1990:52).

De första reglerna om vårdnad om barn gavs år 1917 i en lag om barn utom äktenskap och år 1920 i en lag om barn i äktenskap. Dessa lagar ersattes år 1950 av föräldrabalken, som har undergått kontinuerlig modernisering sedan dess. Bestämmelserna om vårdnad och umgänge ändrades i viktiga hänseenden senast år 1991, varvid bestämmelser infördes om bl.a. samarbetsamtal.

Numera är det självklart att *barnets bästa* står i centrum i de lagregler som nära berör barn. Det gäller både de familjerättsliga och de socialrättsliga regelsystemen. Samma grundsyn kommer till uttryck i Konventionen om barnets rättigheter från år 1989 (barnkonventionen). Där sägs i artikel 3 att barnets bästa skall komma i första rummet vid alla åtgärder som rör barn. Principen gäller både åtgärder som vidtas av offentliga organ och privata organisationers handlande.

För att barnets bästa verkligen skall kunna uppnås i mål och ärenden som berör barnet är det viktigt att *barnet ges möjlighet att komma till tals*. I detta avseende har reglerna kritiserats, bl.a. vad gäller barnets ställning i processer om vårdnad och umgänge. Frågorna har fått ökad vikt genom förändringarna under senare år i fråga om upplösning av familjegemenskap. Omkring 350 000 barn i Sverige lever skilda från någon av sina föräldrar (Projektrapport från Socialstyrelsen, Oenighet om barnen – vad gör socialtjänsten? 1992).

Enligt artikel 12 i barnkonventionen skall barn ha rätt att uttrycka sin mening i alla frågor som berör det. *Barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad*.

Konventionen trädde för Sveriges del i kraft den 2 september 1990. I samband med att konventionen antogs uttalade den dåvarande socialministern: "I vilken utsträckning barnets åsikter skall tillmätas betydelse i frågor som rör barnet är närmare reglerat i den lagstiftning som berörs. Förekommande regler av detta slag är väl förenliga med de principer som artikeln ger uttryck för." Uttalandet föranledde ingen invändning från riksdagens socialutskott när utskottet behandlade propositionen (prop. 1989/90:107 s. 42, bet. 1989/90:SoU28). År 1992 lämnade Sverige en första rapport till FN om hur Sverige följer konventionen. Rapporten har granskats av FN:s kommitté för barnets rättigheter. Enligt kommittén återspeglar ifrågavarande lagstiftning allmänt såväl konventionens bestämmelser som de generella principer som tjänar som vägledning för dess tillämpning.

Svensk rätt uppfyller alltså de krav som ställs i barnkonventionen. Den kritik som förekommit i olika sammanhang visar ändå att det finns utrymme för förbättringar.

Frågor rörande barnets rätt att komma till tals har tidigare behandlats av Utredningen om barnens rätt, som presenterade sina förslag i ämnet i betänkandet Barnets rätt 3 Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m. (SOU 1987:7). Frågorna har även flera gånger under senare år uppmärksammats i riksdagen. I det följande avsnittet redogörs översiktligt för den tidigare behandlingen av frågorna.

4 Ärendet och dess beredning

Utredningen om barnens rätt tillsattes år 1977. I betänkandet Barnets rätt 2 Om föräldrans ansvar m.m. (SOU 1979:63) lade utredningen bl.a. fram ett förslag om talerätt och särskilda ställföreträdare (barnombud) i mål om vårdnad m.m. Genom tilläggsdirektiv år 1982 fick utredningen i uppdrag att fullfölja arbetet i dessa delar och att dessutom överväga hur barns rättsliga ställning kunde stärkas i mål och ärenden enligt socialtjänstlagen och 1980 års LVU. Genom ytterligare tilläggsdirektiv år 1984 blev utredningens uppdrag i talerätsfrågan preciserat.

I delbetänkandet Barnets rätt 3 Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m. (SOU 1987:7) behandlade utredningen frågor om barns talerätt i mål om vårdnad och umgänge, barns processbehörighet och rätt till biträde i sådana mål, sekretesskydd för barn i förhållande till vårdnadshavaren i vissa särskilda fall samt barns möjlighet att få socialt bistånd även om vårdnadshavaren inte samtycker till det. Betänkandet har remissbehandlats. Remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (ärende Ju 87/1180).

Utredningens förslag om den underåriges sekretesskydd i förhållande till vårdnadshavaren har genomförts genom en ändring i 14 kap. 4 § andra stycket sekretesslagen (prop. 1988/89:67, bet. 1988/89:KU34, rskr. 1988/89:286, SFS 1989:335).

Förslaget om kontaktperson för underåriga har föranlett en ändring i 10 § socialtjänstlagen (prop. 1992/93:129, bet. 1992/93:SoU12, rskr. 1992/93:132, SFS 1993:47). Barn som fyllt 15 år har numera rätt att även mot vårdnadshavarens vilja få en kontaktperson utsedd av socialnämnden.

Frågan om rätt till socialt bistånd för eget boende mot vårdnadshavarens vilja övervägs inom Socialdepartementet.

Riksdagen beslutade hösten 1990 om ändringar i föräldrabalkens regler om vårdnad och umgänge (prop. 1990/91:8, bet. 1990/91:LU13, rskr. 1990/91:53, SFS 1990:1526). De nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 mars 1991. Syftet med reformen var bl.a. att underlätta möjligheterna till samförståndslösningar mellan föräldrarna. Ett viktigt inslag i reformen är en satsning på samarbetsamtal, vilket innebär att föräldrarna kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor rörande vårdnad och umgänge.

I departementspromemorian *Vårdnad och Umgänge* (Ds 1989:52) som låg till grund för propositionen uttalades bl.a. att, med den inriktning på samförståndslösningar som promemorian hade, frågan om talerätt för barn fick mindre aktualitet. Något förslag om talerätt för barn lades därför inte fram i promemorian och frågan berördes inte i propositionen.

Vid riksdagsbehandlingen av propositionen tillkännagav lagutskottet att frågan om talerätt för barn borde övervägas ytterligare i lämpligt sammanhang (bet. 1990/91:LU13). Frågan har därefter tagits upp i flera motioner i riksdagen. Lagutskottet har då hänvisat till att frågan om talerätt övervägs inom Justitiedepartementet (bet. 1992/93:LU22 och 1993/94:LU19).

En särskild utredare tillkallades hösten 1993 för att utvärdera 1991 års reform angående samförståndslösningar (Ju 1993:13, dir. 1993:120). Utredningen, som antagit namnet *Vårdnadstvistutredningen*, skall särskilt undersöka hur satsningen på samarbetsamtal har inverkat på handläggningen av vårdnads- och umgängesfrågor.

Om utredaren kommer fram till att de nuvarande reglerna om handläggningen av frågor om vårdnad och umgänge har brister som inte kan avhjälpas genom nya regler om samarbetsamtal eller smärre justeringar i de nuvarande reglerna, skall utredaren överväga mer genomgripande regeländringar. Utredaren skall orientera sig om gällande rätt och pågående lagstiftningsarbete i Norden och övriga Europa, främst EU-länderna, avseende familjetvister samt vårdnads- och umgängesfrågor. Den s.k. finländska modellen, som bl.a. innebär att föräldrarna i stor utsträckning kan lösa vårdnads- och umgängesfrågor genom avtal som fastställs av socialnämnden, skall undersökas särskilt. Utredaren skall emellertid också pröva andra möjligheter att förbättra reglerna om handläggningen av frågor om vårdnad och umgänge. Utgångspunkten för eventuella förslag skall vara att föräldrarna i så stor utsträckning som möjligt skall kunna komma överens i vårdnads- och umgängesfrågorna och att vad som är bäst för barnet skall tillgodoses. Om utvärderingen av 1991 års reform ger anledning till det, skall utredaren föreslå lagändringar även i andra avseenden.

Utredningsuppdraget skall redovisas före utgången av juni 1995.

För att undersöka om gällande regler på bästa sätt värnar om barnets rätt att komma till tals utarbetades inom Justitiedepartementet promemorian *Barns rätt att komma till tals, Regler för familjerättsliga och sociala mål och ärenden* (Ds 1994:85). I promemorian analyseras barnets ställning i sådana mål och ärenden i domstolarna som rör barn. Syftet med promemorian anges vara att undanröja sådana brister i lagen som kan innebära att barnets uppfattningar och önsknings inte blir beaktade i önskvärd utsträckning eller på rätt sätt.

Promemorian har remissbehandlats. En remissammanställning finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (Ju 87/1180).

De nu aktuella lagförslagen från Utredningen om barnets rätt (SOU 1987:7) finns i *bilaga 1*. En sammanfattning av betänkandet i nu aktuella delar finns i *bilaga 2*. En förteckning över remissinstanserna till betänkandet finns i *bilaga 3*. En sammanfattning av promemorian *Barns*

rätt att komma till tals (Ds 1994:85) finns i *bilaga 4* och promemorians lagförslag finns i *bilaga 5*. En förteckning över remissinstanserna till promemorian finns i *bilaga 6*.

Prop. 1994/95:224

Lagrådet

Regeringen beslutade den 20 april att inhämta Lagrådets yttrande över de lagförslag som finns i *bilaga 7*.

Lagrådets yttrande finns i *bilaga 8*.

Lagrådet har godtagit förslagen men förordat att avfattningen av några bestämmelser jämkas. Regeringen återkommer till Lagrådets förslag i avsnitt 7.2.2 och 7.4.1 samt i författningskommentaren till 4 kap. 10 § föräldrabalken. I förhållande till lagrådsremissens lagförslag har dessutom vissa rent språkliga och redaktionella ändringar gjorts.

5 Gällande rätt

5.1 Barns talerätt och processbehörighet samt rätten att i övrigt komma till tals

5.1.1 Begreppen

Med *partsbehörighet* avses egenskapen att över huvud taget kunna vara part i en rättegång. Alla fysiska personer, även barn, är partsbehöriga. Att ha *talerätt* är ett snävare begrepp. Det innebär att någon kan vara part i en viss rättegång. Den som har talerätt i en rättegång måste nämligen ofta ha en viss anknytning till det som rättegången handlar om. Talerätten innefattar normalt framför allt en rätt att starta en process (initiativrätt), rätt att framföra synpunkter i en process (argumentationsrätt) och rätt att överklaga ett avgörande (klagorätt).

Ett annat begrepp av betydelse i sammanhanget är *processbehörighet*. Den som är processbehörig kan för egen räkning väcka talan och vidta andra processhandlingar. Inte alla som har talerätt, dvs. kan vara part i en viss rättegång, är processbehöriga. Om någon saknar processbehörighet, t.ex. på grund av att han är underårig, förs partens talan av en ställföreträdare.

Även en person som själv inte är part i ett mål eller ärende kan ha ett intresse av utgången i målet eller ärendet. Ibland finns det regler som syftar till att en sådan persons uppfattning skall bli beaktad. Sådana regler kan, med den terminologi som används i promemorian, benämnas regler om en *rätt att komma till tals*.

Talerätt och processbehörighet

Reglerna om talerätt i mål om vårdnad och umgänge bygger på uppfattningen att vårdnaden är en rättighet och en skyldighet för föräldrarna. Därför är det normalt bara föräldrarna som är parter och har talerätt i dessa mål. Detta kommer direkt till uttryck i flera av bestämmelserna om vårdnad och umgänge i 6 kap. föräldrabalken. En ändring i fråga om vårdnaden kan sålunda i allmänhet komma till stånd bara på talan av en av föräldrarna eller båda (6 kap. 4 – 6 §§ föräldrabalken).

I vissa mål om vårdnad har socialnämnden talerätt. Det gäller vid brister i föräldrarnas omsorg (6 kap. 7 §), när barnet stadigvarande har vårdats och fostrats i ett annat hem än föräldrahemmet (8 §) samt när barnet står under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och föräldrarna eller en av dem vill ha vårdnaden (10 §). I mål enligt 10 § har även föräldrarna talerätt. Rätten kan dessutom i vissa fall utan att någon part har framställt yrkande om det ta upp en vårdnadsfråga (5 § andra stycket och 7 § fjärde stycket).

I 15 § finns regler om talerätt i mål om umgängets rätt. Om barnets vårdnadshavare motsätter sig det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet (15 § andra stycket). Om vårdnadshavaren motsätter sig det umgänge som begärs av någon som inte är förälder (t.ex. en far- eller morförälder) har socialnämnden talerätt (15 § tredje stycket).

Barnet har i regel inte någon egen talerätt. I ärenden enligt 6 kap. 9 § andra stycket föräldrabalken, som reglerar de fall där den enda vårdnadshavaren dör, har barnet emellertid i praxis ansetts ha rätt att genom behörig ställföreträdare föra talan som part (NJA 1983 s. 170). Dessa ärenden skiljer sig från de tidigare nämnda målen om vårdnad och umgänge bl.a. genom att det inte finns två föräldrar som kan ha motstridiga intressen. Dessutom skulle det inte finnas någon motpart som kunde överklaga avgörandet, om inte barnet tillerkändes talerätt.

I samband med att rätten meddelar dom eller beslut angående vårdnad eller umgänge kan rätten på yrkande av en part förelägga motparten vid vite att lämna ifrån sig barnet (21 §).

Eftersom barnet i regel saknar talerätt i mål och ärenden om vårdnad och umgänge finns det inte några bestämmelser om barns processbehörighet i 6 kap. föräldrabalken. I ett ärende enligt 6 kap. 9 § andra stycket föräldrabalken, där barn i praxis alltså ansetts ha talerätt, har Högsta domstolen funnit att ett 16 år gammalt barn inte var processbehörigt (NJA 1975 s. 543). Barnet kunde alltså inte självt föra sin talan inför domstolen.

Barnets rätt att komma till tals

Även om barn alltså själva saknar talerätt i de flesta mål om vårdnad

och umgänge, är reglerna sådana att barnet i regel kommer till tals i sådana mål.

I 6 kap. 5 § föräldrabalken regleras bl.a. frågan om vem av föräldrarna som skall få vårdnaden om ett barn när någon av dem vill att den gemensamma vårdnaden inte längre skall bestå. Rätten skall då besluta efter vad som är *bäst för barnet*. Enligt förarbetena till bestämmelsen (prop. 1981/82:168 s. 66) är det ytterst domstolens uppgift att utreda om barnet har några egna synpunkter på vårdnadsfrågan. Om barnet har en bestämd uppfattning och har nått en sådan mognad att dess önskemål bör respekteras, bör domstolen i allmänhet följa barnets önskan. Frågan om när barnet nått en sådan mognad kan emellertid, enligt propositionen, inte besvaras generellt och det kan vara svårt att utreda barnets innersta önskan. Därför torde domstolen i allmänhet vara hänvisad till att väga in barnets egna uppgifter i den helhetsbedömning av samtliga omständigheter som bör göras i målet. Enligt propositionen skall barnet inte under några omständigheter behöva ta direkt ställning i en vårdnadskonflikt mellan föräldrarna eller i övrigt i ett vårdnadsfall (prop. s. 78).

Om barnets vårdnadshavare motsätter sig det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten enligt 6 kap. 15 § föräldrabalken i frågan om umgänge efter vad som är *bäst för barnet*. Enligt förarbetena till bestämmelsen skall barnets egen inställning därvid tillmätas stor betydelse (prop. 1981/82:168 s. 75).

Tanken är att barnets inställning skall komma fram i den utredning som skall införskaffas innan frågor om vårdnad eller umgänge avgörs. Rätten skall enligt 6 kap. 19 § första stycket föräldrabalken se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda. Innan ett mål eller ärende avgörs skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar och nämnden är också skyldig att lämna upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning. Om det behövs ytterligare utredning, kan rätten uppdra åt socialnämnden eller annat organ att utse någon att utföra sådan utredning (vårdnads- eller umgängesutredning), varvid rätten kan fastställa riktlinjer och tider för utredningens bedrivande.

Högsta domstolen har i ett mål, NJA 1988 s. 448, som gällde bl.a. vårdnaden om en snart 13-årig pojke med en utveckling motsvarande åldern, slagit fast att pojkens egna synpunkter borde tillmätas stor vikt i vårdnadsfrågan. Domstolen kom emellertid fram till att pojken inte kunde anses ha uttryckt en sådan bestämd uppfattning att den kunde tilläggas avgörande betydelse i målet.

Barnet får *höras inför rätten*, om det finns särskilda skäl och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras (6 kap. 19 § tredje stycket föräldrabalken).

I förarbetena anfördes bl.a. följande (prop. 1981/82:168 s. 78).

Om barnet självt begär att få höras, bör domstolen före förhandlingen på lämpligt sätt förvissa sig om att detta motsvarar barnets verkliga vilja. Detta är givetvis särskilt betydelsefullt, om domstolen skulle misstänka att barnet har påverkats att begära företräde inför domstolen.

Som exempel på sådana särskilda skäl som kan tala för att barnet hörs, trots att barnet inte självt har begärt det, har i den allmänna motiveringen ... anförts att barnet under vårdnadsutredningen har gett uttryck för en bestämd uppfattning i vårdnadsfrågan utan att för den skull ha framställt någon direkt begäran att höras inför domstolen. Även i dessa situationer krävs att det framstår som uppenbart att barnet inte kan ta skada av ett förhör.

Som utvecklas i den allmänna motiveringen ankommer det på domstolen att i det enskilda fallet ta ställning till om det är lämpligt att barnet hörs. En förutsättning är under alla förhållanden att barnet går med på att framträda inför domstolen. Vidare måste barnets ålder och mognad vägas in i bedömningen. Barn som är yngre än 12 år torde endast sällan vara så mogna att de bör medverka i rättegången.

Lagrådet underströk att domstolen bör tillämpa regeln med stor återhållsamhet även om det står klart att ett förhör inte är ägnat att bli direkt skadligt för barnet (prop. s. 88). Inte ens då bör enligt Lagrådet en uppgift från ena föräldern eller dennes ombud, att barnet självt vill uttala sin mening vid huvudförhandling i målet, utan vidare föranleda att barnet hörs. Vad barnet under mer avspända förhållanden uppgett t.ex. inför vårdnadsutredaren kan enligt Lagrådet ge en tillräckligt god bild av barnets inställning, och det är då lämpligt att domstolen inskränker sig till att höra utredaren om de närmare omständigheterna när uppgifterna lämnades.

Departementschefen anslöt sig till Lagrådets yttrande i denna del och tillade att det inte heller behöver bli aktuellt för domstolen att höra vårdnadsutredaren om vilken inställning barnet kan ha, om vårdnadsutredningen som sådan ger en tillräckligt god bild av barnets inställning (prop. s. 91).

Även lagutskottet underströk att bestämmelsen skall tillämpas med återhållsamhet. Enligt lagutskottet bör barnets ålder och mognad tillmätas stor betydelse och barnets inställning vara vägledande. Barnets önskemål om att höras bör dock enligt utskottet inte ha någon avgörande betydelse eftersom det i vissa fall kan vara svårt att utröna om barnets begäran bygger på en verklig vilja hos barnet att höras eller på påtryckningar från andra håll. Barnets önskemål och åsikter bör i stället i första hand inhämtas under socialnämndens utredning (bet. 1982/83:LU17 s. 28 f.).

Bestämmelsen används också mycket sällan och då i första hand om en tonåring själv begär att få höras inför rätten (se Ewerlöf och Sverne, Barnets bästa, 3 uppl. s. 70).

De synpunkter barnet kan vilja få framförda i de tvistiga vårdnads- och umgängesmålen skall alltså normalt komma fram i den *vårdnads- eller umgängesutredning* som inhämtas från socialnämnden. Någon rättslig reglering av hur socialnämnderna bör bedriva utredningar i tvister om vårdnad eller umgänge finns inte. Socialstyrelsen ger i skriften *Vårdnad och umgänge, Samarbetssamtal och vårdnadsutredningar* (Allmänna råd från Socialstyrelsen 1985:2) viss handledning, bl.a. om hur utredaren bör träffa barnet och samtala med det. I en projektrapport från Socialstyrelsen, *Oenighet om barnen - vad gör socialtjänsten?* (februari 1992), beskrivs en undersökning av fem kommuners arbete

inom området vårdnad och umgänge. Projektgruppen undersökte bl.a. hur kommunerna gör vårdnadsutredningar. Enligt rapporten är vårdnadsutredningarna ofta välgjorda men säger lite om föräldrarnas omsorgsförmåga och beskriver barnet och dess behov knapphändigt. Utredarna har enligt rapporten ofta träffat barnet bara vid något enstaka tillfälle eller inte alls.

I sitt remissyttrande över promemorian i detta lagstiftningsärende anför Föreningen Jurister vid de allmänna advokatbyråerna att barnets inställning "sällan eller aldrig" redovisas i utredningarna.

En markering av att barnets vilja skall beaktas även av vårdnadshavaren finns i 6 kap. 11 § föräldrabalken. Enligt den bestämmelsen är vårdnadshavaren skyldig att i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

Sammanfattningsvis har man sökt tillförsäkra barnen en rätt att komma till tals i vårdnads- och umgängesmålen *dels* genom motivuttalanden om att barnens önskemål skall beaktas, *dels* genom en särskild lagbestämmelse om att barnet i vissa fall kan höras inför rätten *och dels* genom bestämmelser om vårdnads- och umgängesutredning genom socialnämndens försorg. I praktiken hörs barn mycket sällan inför rätten, vilket står i överensstämmelse med förarbetsuttalanden. Det är förutsatt att den som gör en vårdnads- eller umgängesutredning skall inhämta synpunkter från barnet, men det saknas lagbestämmelser här om.

5.1.3 Mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge

Talerätt och processbehörighet

Verkställighet av vad allmän domstol har bestämt i dom eller beslut om vårdnad, umgänge eller överlämnande av barn, dvs. åläggande för någon att överlämna barnet till vårdnadshavaren, regleras i 21 kap. föräldrabalken. Där regleras även vissa verkställighetssituationer som inte grundas på domar eller beslut (21 kap. 7 och 8 §§). Verkställighet söks hos länsrätten.

Enligt ett förslag i Domstolsutredningens slutbetänkande Domstolarna inför 2000-talet (SOU 1991:106) skall dessa mål fortsättningsvis handläggas vid de allmänna domstolarna. Förslaget har remissbehandlats, men det har ännu inte lett till lagstiftning.

Det finns inte några uttryckliga regler om vilka som är parter, dvs. har talerätt, i sådana mål. Det står dock klart att barn som är föremål för verkställighetsåtgärder saknar talerätt. Innan nuvarande bestämmelser infördes år 1967 ansågs i praxis vissa regler i utsködningslagen vara tillämpliga när det förelåg en dom eller ett interimistiskt beslut som reglerade frågan om barns överlämnande. Vårdnadshavaren eller någon som var umgängesberättigad kunde bl.a. i sådana fall vända sig till överexekutor, som förordnade om verkställighet och föreskrev hur den skulle genomföras (prop. 1967:138 s. 11). När nya regler infördes angående verkställighet byggde dessa på tidigare praxis. Att barnet

skulle erhålla partsställning i processen diskuterades över huvud taget inte i förarbetena (prop. s. 38 f.).

Barn som har fyllt tolv år eller nått motsvarande mognad har emellertid en relativt stark ställning i målet. Verkställighet får normalt inte ske mot ett sådant barns vilja (se nedan).

När det gäller *internationella förhållanden* har Sverige genom lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn införlivat två konventioner med svensk rätt. Det är dels Europarådskonventionen den 20 maj 1980 om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn, dels Haagkonventionen den 25 oktober 1980 om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn.

Genom att Sverige har anslutit sig till Europarådskonventionen skall avgöranden som har meddelats i en konventionsstat angående vårdnad, umgänge och rätten att ta vård om barn normalt erkännas och verkställas i Sverige. På motsvarande sätt kan avgöranden av detta slag som har meddelats här i landet få verkan i de andra konventionsstaterna.

Anslutningen till Haagkonventionen innebär, konventionsstaterna emellan, att ett barn som olovligen har förts bort från den stat där barnet hade sitt hemvist vid bortförandet eller som olovligen hålls kvar i en annan stat normalt skall återföras till den stat där barnet hör hemma.

Lagen om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn gäller inte barn som har fyllt 16 år (2 §). Barn har inte heller enligt denna lag talerätt men kan ha viss vetorätt och även komma till tals på annat sätt (se nedan).

Barnets rätt att komma till tals

I 21 kap. föräldrabalken finns vissa bestämmelser om barns rätt att komma till tals i mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad, umgänge och överlämnande av barn. Sådan verkställighet får inte ske mot barnets vilja, om barnet har fyllt tolv år eller nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt (21 kap. 5 §). Barnet har alltså en vetorätt i dessa fall. Av bestämmelsen följer att domstolen ofta är skyldig att ta reda på barnets vilja och i vissa fall rätta sig efter den.

Undantag från barnets vetorätt gäller för de fall då länsrätten finner att verkställigheten är nödvändig av hänsyn till barnets bästa.

I mål om verkställighet skall länsrätten som huvudregel hålla muntlig förhandling (21 kap. 12 §). På samma sätt som gäller i vårdnads- och umgänges mål får barnet höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras (21 kap. 12 § andra stycket).

Länsrätten kan uppdra åt en lämplig person att verka för att den som har hand om barnet frivilligt fullgör vad som åligger honom eller henne (21 kap. 2 §). Den personen skall enligt vad som framgår av 4 § förordningen (1967:715) om tillämpning av 21 kap. föräldrabalken försöka klarlägga barnets inställning, om det är möjligt och lämpligt.

Enligt 12 § 3 lagen om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn får inte överflyttning enligt Haagkonventionen ske till ett annat land, om barnet självt motsätter sig överflyttningen och barnet har nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas. Enligt samma lag skall rätten innan den avgör ett mål om verkställighet eller ett mål om överflyttning av barn inhämta barnets mening, om det inte är omöjligt med hänsyn särskilt till barnets ålder och mognad (17 §).

5.1.4 Andra familjerättsliga mål och ärenden

Frågor om barns talerätt och rätt för barnet att i övrigt komma till tals uppkommer också i andra familjerättsliga mål och ärenden. Här skall beskrivas vad som gäller i adoptionsärenden, namnärenden, mål och ärenden om faderskap, mål om underhållsbidrag och förmynderskapsärenden.

Arvs- och testamentsärenden lämnas utanför genomgången.

Adoption

I ärenden enligt 4 kap. föräldrabalken angående adoption har barnet inte talerätt. Den som har fyllt tolv år får emellertid inte adopteras utan eget samtycke (4 kap. 5 §). Barnet har alltså på liknande sätt som i verkställighetsmålen en vetorätt i dessa ärenden och domstolen måste därför ta reda på barnets uppfattning. Vetorätten är emellertid inte absolut. Undantag görs för fall då barnet är under 16 år och skulle skadas av att tillfrågas och för fall då barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av en psykisk störning eller något annat liknande förhållande.

Rätt att överklaga beslut i adoptionsärenden har sökanden och den som skall höras i ärendet (4 kap. 11 §). Det torde innebära att även den som skall adopteras, om han eller hon fyllt tolv år, har en sådan rätt att överklaga (Walin, Föräldrabalken och internationell föräldrarätt, 4 uppl. 1986, s. 149).

Någon lagstadgad rätt i övrigt för barnet att komma till tals i adoptionsärenden finns inte.

Om barnet inte har fyllt 18 år, skall domstolen i ärende om antagande av adoptivbarn inhämta yttrande från socialnämnden (4 kap. 10 §).

Namn

Regler om förvärv och byte av namn finns i namnlagen (1982:670). I sådana mål och ärenden kan ett barn vara part. Anmälan eller ansökan i mål eller ärende enligt lagen skall dock för den som är under 18 år göras av vårdnadshavaren. Barnet saknar således processbehörighet. Om barnet fyllt tolv år, får dock anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke

på grund av en psykisk störning eller på grund av något annat liknande förhållande (48 § namnlagen). Barnet har alltså här, som i verkställighetsmålen och adoptionsärendena, en vetorätt.

Någon rätt i övrigt för barnet att komma till tals finns inte föreskriven i namnlagen.

Faderskap

I faderskapsmål har barnet ställning som part. Talan om fastställande av faderskap väcks av barnet (3 kap. 5 § första stycket föräldrabalken). Skall inte en viss man anses som far enligt presumtionen i 1 kap. 1 § föräldrabalken, är socialnämnden skyldig att försöka utreda vem som är far till barnet och se till att faderskapet fastställs (2 kap. 1 § föräldrabalken). Barnets talan får i dessa mål föras av socialnämnden, av modern, om hon är vårdnadshavare, eller av en särskilt förordnad vårdnadshavare (3 kap. 5 § andra stycket i dess nya lydelse, se prop. 1993/94:251, bet. 1994/95:LU3 och SFS 1994:1433).

I mål om hävande av faderskapspresumtionen får ett underårigt barns talan föras av förmyndaren eller i vissa fall av en god man (3 kap. 4 § föräldrabalken). Det är emellertid inte avsett att utesluta en underårig från att själv föra sin talan (se Walin, Föräldrabalken och internationell föräldrarätt, 4 uppl. 1986, s. 101). Den underårige torde enligt Walin ha sådan behörighet, om han har fyllt 15 år och har tillräckligt omdöme.

Ett barn som är myndigt skall godkänna en bekräftelse av faderskap. Detsamma gäller enligt 1 kap. 4 § föräldrabalken i dess lydelse från och med den 1 juli 1995 barn som inte är myndiga men som inte står under någons vårdnad (prop. 1993/94:251, bet. 1994/95:LU3 och SFS 1994:1433).

Av intresse i förevarande sammanhang är de bestämmelser som ger barn rätt att utan hinder av sekretess få del av uppgifter angående sitt ursprung.

Enligt 4 § lagen (1984:1140) om insemination har ett barn som har avlats genom insemination rätt att, om det har uppnått tillräcklig mognad, få del av de uppgifter om spermagivaren som har antecknats i sjukhusets särskilda journal.

Enligt 7 kap. 4 § sekretesslagen i lydelse från och med den 1 juli 1994 (se prop. 1993/94:165) har en enskild möjlighet att ta del av annars hemliga uppgifter beträffande andras personliga förhållanden, om uppgifterna är av betydelse för att den enskilde skall få vetskap om vilka hans biologiska föräldrar är. Den enskilde skall ha uppnått myndig ålder för att ha rätt att ta del av uppgifterna.

Underhållsbidrag

I mål om underhållsbidrag enligt 7 kap. föräldrabalken är barnet part men saknar processbehörighet. Vårdnadshavaren, förmyndare eller soci-

altnämnden får företräda barnet (7 kap. 2 § tredje stycket och 14 § första stycket föräldrabalken). Prop. 1994/95:224

I praxis har föräldrar som tvistar om vårdnaden om barnet enligt 6 kap. föräldrabalken ansetts kunna som parter föra talan i vårdnadsålet om underhållsbidrag till barnet (NJA 1982 s. 376). I dessa mål har barnet alltså inte ställning som part och inte heller någon lagstadgad rätt att komma till tals.

Förmyndarskap m.m.

I ärenden angående förmyndarskap, godmanskap och förvaltarskap saknar barn under 16 år talerätt. Barn som fyllt 16 år har däremot viss talerätt, vilket framgår av 10 kap. 18 § samt 11 kap. 15 och 21 §§ föräldrabalken. Talerätten innefattar en rätt för barn som fyllt 16 år att ansöka om förordnande eller entledigande av en förmyndare, god man eller förvaltare. Ett barn som fyllt 16 år skall dessutom beredas tillfälle att yttra sig i ärendet, om det kan ske. Rättens beslut får överklagas av var och en som har rätt att göra ansökan, således även av en underårig som har fyllt 16 år.

Bestämmelserna om förmyndarskap förändras i stor utsträckning från och med den 1 juli 1995. De nu berörda bestämmelserna ändras emellertid inte (prop. 1993/94:251, bet. 1994/95:LU3, rskr. 1994/95:29, SFS 1994:1433). Däremot upphävs bestämmelser om en motsvarande talerätt i vissa andra ärenden, vilket sammanhänger med att ärendena från och med den 1 juli 1995 handläggs av överförmyndaren i stället för av tingsrätten (se prop. 1993/94:251 s. 291 f.).

När det gäller barnets rätt att komma till tals föreskrivs i 12 kap. 7 § föräldrabalken i dess lydelse från och med den 1 juli 1995 att förmyndaren skall, om det lämpligen kan ske, höra den omyndige i angelägenheter av vikt. Regeln gäller dock endast om den omyndige fyllt 16 år. Motsvarande skyldighet åvilar enligt 13 kap. 5 § andra stycket föräldrabalken god man och förvaltare. Även om det inte föreskrivs i 12 kap. 7 § föräldrabalken, är det enligt propositionen naturligt att förmyndaren hör även ett barn som är under 16 år, om barnet har nått tillräcklig mognad och det är fråga om åtgärder som är av vikt för barnet personligen (se prop. 1993/94:251 s. 215).

5.1.5 Sociala mål

Med sociala mål avses i detta sammanhang mål om vård av barn enligt socialtjänstlagen (1980:620) och mål enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Exempel är mål om socialnämnds medgivande att en underårig tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av barnets föräldrar eller någon annan som har vårdnaden om den underårige (25 § socialtjänstlagen), mål om förbud för en person att utan nämndens medgivande ta emot andras underåriga barn för sådan vistelse i hemmet som

Talerätt och processbehörighet

Barnet betraktas som part – dvs. har talerätt – i de mål och ärenden enligt socialtjänstlagen och LVU som rör barnet. Det framgår indirekt av 56 § socialtjänstlagen och 36 § LVU. Enligt dessa bestämmelser får vidare en underårig som fyllt 15 år själv föra sin talan i processen, men det är oklart hur långt talerätten sträcker sig och hur den skall utövas när barnet saknar processbehörighet.

Talerätten innebär inte att barnet alltid har initiativrätt. I bl.a. mål om vård enligt LVU saknar barnet en sådan rätt. Barnet kan alltså inte väcka talan om att bli ställd under vård.

Barn som har fyllt 15 år är alltså processbehöriga i denna typ av mål. När det gäller barn som är yngre än 15 år måste barnets talan utföras av en ställföreträdare. Hittills har man i allmänhet ansett att den uppgiften kan fullgöras av barnets legala ställföreträdare (vårdnadshavaren).

Den som är förordnad som offentligt biträde enligt rättshjälpslagen är enligt gällande rätt inte ställföreträdare för barnet. Det innebär bl.a. att yngre barn inte kan överklaga ett domstolsavgörande utan vårdnadshavarens medverkan.

Vilka av socialnämndens beslut som får överklagas framgår av 73 § socialtjänstlagen och 41 § LVU. Det framgår inte direkt av dessa bestämmelser vem som har rätt att överklaga besluten. Av 22 § förvaltningslagen framgår emellertid att ett beslut av en förvaltningsmyndighet eller en förvaltningsdomstol får överklagas av den som beslutet angår, om det har gått honom emot och beslutet kan överklagas. Barns talerätt i mål eller ärenden enligt socialtjänstlagen och LVU innefattar därför även en rätt att överklaga socialnämndens beslut.

Barnets rätt att komma till tals

I mål enligt socialtjänstlagen och LVU är barnet alltså part. Om barnet fyllt 15 år, är det processbehörigt och kan själv föra sin talan i processen. De yngre barnen har inte en sådan behörighet. Enligt lagen bör de dock höras, om det kan vara till nytta för utredningen och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras (56 § andra stycket socialtjänstlagen och 36 § andra stycket LVU).

När socialnämnden gör en utredning om tvångsomhändertagande för vård skall nämnden före ställningstagandet ge den unge, om han fyllt 15 år, tillfälle att yttra sig över vad som kommit fram under utredningen. Detta framgår indirekt av 54 § socialtjänstlagen, som stadgar att socialnämnden skall tillämpa 17 § förvaltningslagen i ärenden som avser myndighetsutövning mot någon enskild. Den som skall ges tillfälle att yttra sig har också rätt att få företräde inför nämnden, om inte särskilda skäl föranleder annat (55 §). Socialnämnden skall vidare enligt 54 §

socialtjänstlagen tillämpa bestämmelsen i 14 § första stycket förvaltningslagen om parts rätt att lämna muntliga uppgifter i ett ärende.

I vissa mål och ärenden enligt LVU kan barnet få rättshjälp genom offentligt biträde. Reglerna härnämnda finns i rättshjälpslagen (1972:429). Det offentliga biträdet är kostnadsfritt för barnet. Däremot får inte barnet till följd av biträdesförordnandet ersättning för egna kostnader, t.ex. för inställelse till förhandling. För detta fordras att barnet beviljas allmän rättshjälp.

Det offentliga biträdet stärker barnets ställning genom att vara ett språkrör för barnet i processen. Biträdet kan även ta initiativ till en utredning för tillvaratagande av barnets rätt, om en sådan inte kan fås genom den myndighet som handlägger målet eller ärendet (45 § rättshjälpslagen). Bitrådets roll begränsas emellertid av att han eller hon, som tidigare sagts, inte är ställföreträdare för barnet. Biträdet kan därför inte överklaga ett beslut och inte heller företa andra processhandlingar utan fullmakt. Fullmakten lämnas av barnet om det är processbehörigt och i annat fall av den legala ställföreträdaren.

Regeringsrätten har i ett avgörande, R 1983 2:19, ansett att en god man haft rätt att för ett barns räkning överklaga ett beslut angående vård enligt LVU.

Av 44 § rättshjälpslagen framgår att den som utses till offentligt biträde skall vara lämplig för uppdraget. Det finns inte någon föreskrift om att biträdet skall vara jurist eller ha någon annan särskild utbildning. I den praktiska tillämpningen har det enligt Utredningen om barnens rätt ändå blivit så, att domstolarna till offentligt biträde i allmänhet förordnar en jurist, ofta en advokat eller en biträdande jurist vid en advokatbyrå.

5.2 Offentligt biträde m.m.

I avsnitt 5.1.5 har beskrivits vad som gäller i fråga om offentligt biträde för barn i mål enligt LVU. I övriga mål och ärenden som behandlas i denna lagrådsremiss har barnet inte någon rätt till offentligt biträde. Däremot kan barnet i allmänhet få allmän rättshjälp med biträdesförordnande, om barnet är part i ett mål enligt föräldrabalken.

5.3 Barnombudsmannen

Den 1 juli 1993 trädde lagen (1993:335) om Barnombudsman i kraft. Barnombudsmannen har till uppgift att bevaka frågor som angår barns och ungdomars rättigheter och intressen och skall särskilt uppmärksamma att lagar och andra författningar samt deras tillämpning stämmer överens med Sveriges åtaganden enligt FN-konventionen om barnets rättigheter (1 §).

Enligt förarbetena till lagen skall Barnombudsmannen arbeta på ett generellt plan och med utgångspunkt från enskilda frågor lyfta fram principer som kan läggas till grund för ombudsmannens ställningstagan-

den (prop. 1992/93:173 s. 10). Barnombudsmannen skall inom sitt verksamhetsområde göra principiella uttalanden om hur en svensk författning förhåller sig till konventionen, men inte göra uttalanden om huruvida en myndighets eller befattningshavares åtgärd i visst fall är olaglig eller är ett tjänstefel. Ombudsmannen skall kunna ge barn och ungdomar vägledning om vart de kan vända sig i vissa frågor men inte ägna sig åt enskilda fall (prop. s. 11).

Genom en regel som trädde i kraft den 1 april 1994 har Barnombudsmannen ålagts en skyldighet att genast till socialnämnden anmäla om ombudsmannen i sin verksamhet får kännedom om att någon som är under 18 år misshandlas i hemmet eller om det i annat fall måste antas att socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd. Om det finns särskilda skäl, får anmälan till socialnämnden göras även i andra fall (3 § lagen om Barnombudsman).

6 Förslagen från Utredningen om barnens rätt

Förslagen från Utredningen om barnens rätt i betänkandet Barnets rätt 3 Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m. (SOU 1987:7) går genomgående ut på att barnet skall ha ställning som part – ha talerätt – i mål om vårdnad och umgänge enligt föräldrabalken samt i mål om verkställighet av domar och beslut i sådana mål. Detta harmonierar, menar utredningen, med den allmänna principen i vår rättsordning att var och en som har ett av rättsordningen skyddat intresse också har talerätt rörande det intresset. Mål om vårdnad och umgänge skall avgöras i enlighet med barnets bästa, och en talerätt för barnet i dessa mål är därför en naturlig ordning.

Utredningen ansåg att barnets talerätt skall vara i princip obegränsad. Dock skall barnet inte kunna väcka talan om ändring i fråga om vårdnaden eller umgänget. Barnet skall alltså inte kunna ta initiativ till en process mot föräldrarna om att vårdnaden skall tas ifrån föräldrarna eller endera av dem. Om det finns ett uttalat behov av en ändring i fråga om vårdnaden eller umgänget med hänsyn till barnet, men ingen av föräldrarna är beredd att väcka talan om det, föreslår utredningen att socialnämnden skall ha rätt att väcka talan.

Genom förslaget att införa talerätt för barnet i vårdnads- och umgängesmålen kommer barnet, enligt utredningen, att inta i det stora hela samma ställning i dessa mål som i de sociala målen, dvs. mål enligt socialtjänstlagen (1980:620) och lagen (1990:52), tidigare (1980:621), med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Talerätten för barnet innebär enligt utredningen inte på något sätt att barnet skall tvingas eller pressas till att ta parti för endera föräldern.

Utredningen påpekade att frågan om hur talerätten skall utövas får en helt annan betydelse än hittills, om man ger barnet en generell talerätt i personliga angelägenheter. Det är enligt utredningen otänkbart att de mindre barnen själva skall kunna agera som parter i en rättegång. Också

för de större barnen kan det enligt utredningen vara svårt att stå ensam som part i en process.

Utredningen föreslår att större barn skall ha rätt att själva föra sin talan - vara processbehöriga - i alla mål som rör deras personliga angelägenheter, dvs. inte bara i sociala mål där barn redan idag är processbehöriga från det de fyllt 15 år, utan även i mål om vårdnad, umgänge och verkställighet.

Utredningen föreslår vidare att åldersgränsen för barns processbehörighet bestäms till tolv år i alla mål.

Nästa fråga är vem som skall företräda de icke processbehöriga barnen. För vanliga vårdnadsfall -- dvs. sådana mål som gäller att avgöra vårdnads- och umgängesfrågan när föräldrarna skiljer sig eller det i annat fall blir aktuellt att ändra på vårdnadsansvaret föräldrarna emellan - anser utredningen att i normalfallet föräldrarna skall kunna företräda barnet så länge de är ense. Enligt utredningens mening är det nämligen ett överordnat intresse att föräldrarna efter en skilsmässa eller i en liknande situation kan samarbeta om sitt barn. Att i detta läge förse barnet med en särskild ställföreträdare med uppgift att bevaka barnets speciella intressen kan, enligt utredningen, äventyra samförståndet och samarbetsförutsättningarna mellan föräldrarna.

Utredningen föreslår därför att det mindre barnet skall företrädas av en särskild ställföreträdare bara när föräldrarna inte kan komma överens i vårdnadsfrågan eller det finns särskild anledning att anta att föräldrarnas överenskommelse inte överensstämmer med barnets intressen.

I andra än de "vanliga" vårdnadsfallen liksom i mål om umgänge eller verkställighet samt i de sociala målen måste man, enligt utredningen, utgå från att föräldrarna och barnet kan ha skilda intressen. Utredningen föreslår därför att det alltid skall finnas en särskild ställföreträdare för det icke processbehöriga barnet i sådana mål. Uppgiften att vara barnets särskilda ställföreträdare skall ankomma på ett offentligt biträde enligt rätts hjälp lagen. I mål enligt LVU, där barnet redan idag är part, har de icke processbehöriga barnen i de flesta fall ett eget offentligt biträde.

Enligt utredningens förslag får emellertid det offentliga biträdet, när det gäller icke processbehöriga barn, en annan ställning i målet än den som i dag tillkommer barnets offentliga biträde i de sociala målen. Det offentliga biträdet får behörighet att till alla delar företräda barnet i målet och skall t.ex. kunna överklaga en dom eller ett beslut som har gått barnet emot. Utredningen framhåller att det påtalats som en brist i gällande lagstiftning att detta inte har kunnat ske i LVU-mål, t.ex. mål om omhändertagande av barn.

I fråga om innehållet i barnets talerätt i de sociala målen föreslår utredningen inga förändringar. Liksom i dag skall alltså bara socialnämnden kunna ta initiativ t.ex. till att ett barn bereds vård enligt LVU.

Även de större, processbehöriga barnen skall kunna få ett offentligt biträde. Utredningen anser att den möjligheten skall finnas i alla mål som avser barnets personliga angelägenheter, alltså inte bara som i dag i mål enligt LVU utan också i vårdnads-, umgänges- och verkställighetsmål samt i mål om flyttningsförbud. När det gäller de vanliga vård-

nadsmålen räknar utredningen med att det normalt inte skall behöva utses ett offentligt biträde för ett processbehörigt barn så länge föräldrarna är ense i fråga om vårdnaden.

Det offentliga biträdets roll blir enligt utredningen något annorlunda när det är fråga om ett processbehörigt barn än när det gäller ett mindre barn. Uppgiften för det offentliga biträdet blir att *biträda*, inte att *företräda* barnet i målet. För att biträdet skall kunna företräda barnet krävs att barnet lämnar ett formligt uppdrag (fullmakt) till biträdet att vara hans eller hennes ombud i målet.

Utredningen föreslår vidare att den särskilda regel som medger att det förordnas ett gemensamt offentligt biträde för barnet och vårdnadshavaren i mål enligt LVU utmönstras ur lagen.

Offentligt biträde skall enligt utredningen vara kostnadsfritt för barnet. Att barnet görs till part i vårdnads-, umgänges- och verkställighetsmålen skall inte heller i något annat hänseende få leda till att barnet belastas med kostnader för rättegången.

7 Överväganden

7.1 Allmänna utgångspunkter för en reform

Barnets bästa är det centrala i vårdnadstvister och i andra mål och ärenden som rör relationen mellan barn och föräldrar eller på något annat sätt angår barnets person. Handläggningen av sådana mål och ärenden bör därför vara inriktad på att utröna hur barnets behov bäst blir tillgodosedda. Utgångspunkt för bedömningen bör därvid – liksom hittills – vara att det som föräldrarna är överens om angående barnet som regel är till barnets bästa.

För att domstolen skall få en uppfattning om vad som är bäst för barnet är det viktigt att barnets egen uppfattning och egna önskemål kommer fram och blir beaktade i processen. En allmän utgångspunkt bör vara att hänsyn skall tas till barnets vilja alltefter vilken ålder och mognad som barnet uppnått.

Vad som är barnets verkliga vilja kan dock vara svårt att veta. Barnet kan på olika sätt påverkas till att ha en viss inställning och barnets inställning kan förändras från dag till dag. Det är därför viktigt att det som barnet ger uttryck för bedöms med sakkunskap och med hänsyn tagen till omständigheterna i det enskilda fallet.

En viktig fråga i detta sammanhang är om barn bör ha talerätt i de mål och ärenden som berör dem. Frågan bör diskuteras för varje särskild mål- eller ärendetyp. Några allmänna reflektioner kan dock göras inledningsvis.

En vårdnads- eller umgängestvist innebär en stark känslomässig påfrestning för de inblandade. Även andra mål och ärenden som berör ett barn kan vara känsliga. Det har i många sammanhang framhållits att ett barn aldrig får pressas till att uttrycka en åsikt eller till att ta ställ-

ning för någon av föräldrarna mot den andra. Regeringen instämmer helt i detta. Prop. 1994/95:224

Det är också viktigt att beakta att det i handläggningen av vårdnads- och umgänges mål och i andra mål och ärenden som angår ett barns person måste finnas utrymme för flexibilitet. Det är inte säkert att en formell talerätt för barn är det bästa sättet att tillgodose barnets intressen eller det bästa sättet att se till att barnets vilja verkligen kommer fram och blir beaktad. Det är inte ens säkert att en formell talerätt är önskvärd. Egen talerätt är inget självändamål. Det väsentliga är att barnets vilja verkligen blir beaktad och att den blir beaktad på rätt sätt. Frågan om barns talerätt i olika mål och ärenden bör bedömas från den utgångspunkten.

7.2 Mål och ärenden om vårdnad och umgänge

7.2.1 Talerätt och processbehörighet

Regeringens bedömning: Det bör inte införas någon talerätt för barn i mål och ärenden om vårdnad och umgänge.

Promemorians bedömning: Överensstämmer med regeringens (se promemorian s. 35 f.).

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser godtar promemorians bedömning. Några remissinstanser anser dock att barn bör ha talerätt huvudsakligen i enlighet med vad som föreslogs av Utredningen om barnens rätt. Till dem hör Föreningen BRIS och Rädda Barnen. Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet har inga invändningar mot promemorians förslag i och för sig men menar att de skäl som anförs mot att ge barn talerätt inte är övertygande.

Skälen för regeringens bedömning: Frågan om barn bör ha talerätt eller inte rymmer flera olika delfrågor, vilka måste analyseras var för sig.

Principiella skäl för och emot en talerätt

Det är en självklarhet att frågor om vårdnad och umgänge och andra frågor som rör ett barns person angår barnets rätt. Det framhålls också av Utredningen om barnens rätt och i promemorian.

Utredningen menar att det därför finns starka skäl för att barn skall tillerkännas en generell rätt att föra talan i sådana mål och ärenden och därigenom formellt bli likställda med sina föräldrar i processen. Detta harmonierar, enligt utredningen, med den allmänna principen i vår rättsordning att var och en som har ett av rättsordningen skyddat intresse också skall ha talerätt rörande det intresset.

Till detta kommer enligt utredningen att barn redan i dag har partsställning i mål enligt socialtjänstlagen och LVU. Den ordningen synes

fungera väl, vilket ses som ytterligare ett skäl att tillerkänna barn talerätt även i mål och ärenden om vårdnad och umgänge.

En majoritet av de remissinstanser som yttrade sig över utredningens förslag instämde i bedömningen och tillstyrkte förslaget om en generell talerätt för barn. Flertalet remissinstanser ansåg dock att den av utredningen föreslagna åldersgränsen för processbehörighet borde vara 15 i stället för 12 år.

Som nämnts ovan (avsnitt 5.1.1) innebär en talerätt normalt att man har rätt att starta en process (initiativrätt), att framföra sina synpunkter i en process (argumentationsrätt) och att överklaga ett avgörande (klagorätt).

Enligt utredningens förslag skall talerätten för barn vara inskränkt på det sättet att den inte skall innefatta en initiativrätt för barnet. Barnets talerätt skulle alltså inte få det innehåll som vanligen läggs in i begreppet talerätt.

Regeringen kan instämma i att det inte är självklart att en talerätt måste innefatta alla tre momenten; initiativrätt, argumentationsrätt och klagorätt. När det t.ex. gäller mål om beredande av vård enligt LVU, där barn redan har talerätt, är denna begränsad genom att barnet saknar initiativrätt. Något principiellt hinder mot en på det sättet begränsad talerätt finns alltså inte.

Det finns emellertid andra omständigheter som visar att den av Utredningen om barnens rätt föreslagna talerätten inte kan jämföras med vad som vanligen menas med talerätt.

Föräldrarna är eller blir i de allra flesta fall överens om hur vårdnads- och umgängesfrågorna skall lösas vid en separation. Även i dessa mål skall barnet, enligt utredningens förslag, vara part i målet. Men då skall normalt inte någon särskild ställföreträdare utses för det icke processbehöriga barnet. Barnet skall enligt utredningen då företrädas av sina föräldrar i egenskap av barnets legala ställföreträdare. Föräldrarna blir alltså både ställföreträdare och motparter till barnet i dessa mål. Det kan ifrågasättas om det är lämpligt.

Enligt utredningens förslag skall barnet inte behöva ta parti för någon av föräldrarna i processen. Många som yttrade sig över utredningens förslag instämde i detta och regeringen har samma uppfattning (jfr vad som anförts i avsnitt 7.1). Det är emellertid principiellt främmande att en part på det sättet inte skall behöva ta ställning till själva tvistefrågan i målet, vilket också framhölls i yttranden över utredningens förslag.

Till detta kommer att det är viktigt att beakta vilket ändamål som skall tillgodoses med regler om barns representation i mål och ärenden om vårdnad och umgänge. Det väsentliga är att barnets vilja verkligen kommer fram och blir beaktad i tillbörlig utsträckning. Reglerna bör därför utformas så att detta ändamål förverkligas i möjligaste mån.

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet menar att de skäl som här anförts mot en talerätt för barnen i själva verket är ett uttryck för en ovilja eller oförmåga att särskilt barnets intresse från det allmännas och ett okritiskt förhållningssätt till officialprövning som det enda och bästa sättet att utreda och presentera barnets vilja. Fakultetsstyrelsen framhåller att de skäl som bär upp idéerna om ett kontradiktoriskt

förfarande talar för att de reella intresse motsättningar som gör sig gällande i en konflikt också avspeglas i partsställningen.

Enligt regeringens mening överbetonar fakultetsstyrelsen den formella partsställningens betydelse i vårdnads- och umgängesmålen, särskilt som det i många fall inte finns någon reell intresse motsättning. Som uttalas i promemorian framstår en regel om talerätt för barn i vårdnads- och umgängesvister mer som en regel med principiella bevekelsegrunder än som en regel ägnad att i praktisk tillämpning tillgodose ändamålet att barnets vilja skall komma fram och bli beaktad på rätt sätt.

Vid sidan av de nu anförda principiella skälen finns argument som är av mer praktisk art och som enligt regeringens mening väger tyngre.

De små barnen

Små barn kan inte bilda sig någon egen uppfattning utan måste, om de har talerätt, ha en vuxen som ställföreträdare i processen. En ställföreträdare för ett litet barn kan inte, vilket också framhålls i promemorian, få några uppgifter direkt från barnet utan är hänvisad till information från andra. Närmast i fråga för att lämna sådan information som ställföreträdaren kan behöva är föräldrarna och socialnämnden. Sådan information har rätten redan i dag tillgång till eller kan få tillgång till med mindre långtgående reformer.

Socialnämndens uppgift är att lämna upplysningar till domstolen eller att utse någon att verkställa utredning. Hur en talerätt för barnet i dessa fall skall kunna påverka rättens ställningstagande och leda till en utgång mer i barnets intresse är därför svårt att se.

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet anser att en talerätt för barnet – representerat av ett rättshjälpsbiträde – regelmässigt skulle vara av betydelse för utredningen, förutsatt att biträdet verkligen ges möjlighet att själv initiera utredning som styrs av barnets behov eller önskemål. Detta är en synpunkt som har mindre med frågan om barnets talerätt att göra och mer med frågan om barnet bör ha ett eget biträde i vårdnads- och umgängesmålen. Även andra remissinstanser menar att barnet bör ha ett eget biträde i dessa mål. Utredningen om barnens rätt har emellertid för sin del inte särskilt framhållit denna aspekt och i ärendet finns inte heller i övrigt något underlag till stöd för att barnen skulle ha ett tydligt behov av ett eget biträde. Både domstolen och socialnämnden har ett ansvar för att den utredning som skall göras styrs av barnets behov.

De äldre barnen

De äldre barnens situation är en annan. De kan ofta själva bilda sig en uppfattning om tvisten och även ta ställning i den. Redan i dag förekommer det i vårdnads- och umgängesprocesser där det råder starka motsättningar mellan föräldrarna att dessa på olika sätt försöker påverka barnet. Det kan ske genom att den ena föräldern försvårar för den andra föräldern att träffa barnet. Barnet riskerar därigenom att få en sämre

kontakt med någon av föräldrarna eller båda. Om barnet på så sätt dras in i konflikten mellan föräldrarna, kan det vara omöjligt för barnet att få ett naturligt förhållande till båda föräldrarna efter det att målet är slutligt avgjort.

En formell talerätt för barnet kan innebära att föräldrar i större utsträckning försöker påverka barnet att ta ställning på ett visst sätt. Därmed kan en talerätt få betydande negativa konsekvenser för barnet och för dess förhållande till föräldrarna.

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet menar att skälen i promemorian inte är övertygande. Det finns enligt fakultetsstyrelsen inget skäl presenterat i promemorian som tyder på att risken för försämrade relationer mellan barn och föräldrar och för påverkan på barnen skulle vara större med en talerätsregel. Riskerna sammanhänger enligt fakultetsstyrelsen i själva verket med att barnet ges reellt inflytande på målens utgång.

Risken för försämrade relationer och obehörig påverkan bör enligt regeringens mening inte undervärderas. Många remissinstanser betonar också denna risk. Till dem hör Barnombudsmannen och Föreningen för Barn- och Ungdomspsykiatri. En formell talerätt kan i många fall medföra att barnet konfronteras med tvisten på ett onödigt närgånget sätt och pressas att välja sida.

Till det anförda kommer att de lagändringar som genomförts på senare år har inriktats på att underlätta samförståndslösningar. Från den utgångspunkten framstår det närmast som ett steg i fel riktning att nu införa en talerätt för barn.

Kostnader

Ett genomförande av utredningens förslag förutsätter att det förordnas biträde enligt rättshjälpslagen för barn i ett stort antal mål. Biträdeshjälpen skulle enligt förslaget vara helt kostnadsfri för barnet. Det allmännas rättshjälpskostnader skulle därmed öka väsentligt. Kostnadsökningen har av utredningen beräknats till ca fem miljoner kronor per år (1987), vilket Domstolsverket i sitt yttrande ansåg vara en för låg beräkning.

Ett allvarligt problem med de tvistiga vårdnads- och umgängesmålen är att de ofta drar ut på tiden, vilket utöver känslomässiga påfrestningar leder till kostnader både för enskilda och för det allmänna. Om barnet får talerätt kan handläggningen av målen komma att kompliceras ytterligare redan av det skälet att fler personer skall delta i processen.

Utredningen räknar med att införandet av talerätt för barn i ett längre perspektiv kan komma att leda till en minskad processbenägenhet hos föräldrarna och därigenom till en minskning av antalet tvistiga mål. Liksom flera remissinstanser betvivlar regeringen att det är riktigt. Det kan inte heller antas att kostnader som nu läggs ned i form av utredningsarbete hos socialnämnder och andra kommer att minska om barnet får ett rättshjälpsbiträde.

Sammantaget kan det alltså enligt regeringens bedömning antas att ett genomförande av utredningens förslag leder till betydande kostnadsåtaganden för det allmänna.

Slutsats

Med hänsyn till vad som anförts bör inte någon talerätt för barn införas i mål om vårdnad och umgänge.

7.2.2 Barnets rätt att komma till tals

Regeringens förslag: I föräldrabalken förs in en erinran om att rätten är skyldig att i mål och ärenden om vårdnad och umgänge ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Den som verkställer en vårdnads- eller umgängesutredning åläggs en skyldighet att, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Promemorians förslag: Överensstämmer i huvudsak med regeringens (se promemorian s. 38 f.) men avviker på så sätt att "särskilt avseende" skall fästas vid barnets vilja.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna är positiva till promemorians förslag eller lämnar det utan invändning. Några remissinstanser pekar emellertid på risker för att den som verkställer utredning inte kan rätt utvärdera barnets vilja. Ett par remissinstanser anför att den föreslagna regeln kan medföra att barnets vilja ställs alltför mycket i fokus. En remissinstans föreslår att uttrycket "barnets vilja" byts ut mot "barnets inställning", en annan att uttrycket "barnets åsikter" används. Andra remissinstanser har synpunkter på den tekniska utformningen av bestämmelserna.

Skälen för regeringens förslag: Någon formell talerätt för barn bör inte införas i mål och ärenden angående vårdnad och umgänge (se avsnitt 7.2.1).

När en domstol beslutar i sådana mål och ärenden skall bedömningen alltid göras utifrån vad som är bäst för barnet. Vilka faktorer som skall beaktas vid den bedömningen framgår inte direkt av lagen, förutom att rätten enligt 6 kap. 6 a § föräldrabalken skall fästa särskilt avseende vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar.

Enligt förarbetena till 6 kap. 5 § föräldrabalken är det ytterst domstolens uppgift att utvärdera om barnet har några egna synpunkter på vårdnadsfrågan. Om barnet har en bestämd uppfattning och har nått en sådan mognad att dess önskemål bör respekteras, bör domstolen i allmänhet följa barnets önskan. Det påpekas emellertid i förarbetena att det inte kan besvaras generellt när barnet nått en sådan mognad och att det kan vara svårt att utreda barnets innersta önskan. Barnets egna upp-

gifter skall därför vägas in i den helhetsbedömning av samtliga omständigheter som skall göras i målet (prop. 1981/82:168 s. 66).

Domstolen bör alltså redan enligt gällande rätt utvärdera barnets vilja och beakta den när vårdnads- och umgängesfrågor skall avgöras. Högsta domstolen har som tidigare nämnts också i ett rättsfall slagit fast att i vart fall ett något äldre barns synpunkter (13 år) bör tillmätas stor vikt i vårdnadsfrågan (NJA 1988 s. 448). I vilken utsträckning domstolarna verkligen tar hänsyn till barnets vilja är dock svårt att veta. En projekt-rapport från Socialstyrelsen visar att det åtminstone i vissa kommuner finns brister när det gäller att i vårdnadsutredningar beskriva barnet och dess behov (se avsnitt 5.1.2). Det förekommer enligt rapporten att utredaren har träffat barnet bara vid något enstaka tillfälle eller inte alls.

I promemorian görs den bedömningen att sådana vårdnadsutredningar inte är fullständiga, om rätten skall kunna utvärdera barnets vilja och beakta den. Regeringen delar den uppfattningen. Är det fråga om mycket små barn saknas visserligen anledning för domstolarna att närmare efterforska deras vilja. Men en vårdnadsutredning där utredaren aldrig har träffat ett barn som är stort nog att uttrycka en egen vilja kan inte anses vara ett fullgott underlag för en domstol i en vårdnadstvist. Detta understryks av flera remissinstanser.

Det anförda betyder inte att utredaren måste söka utvärdera barnets uppfattning i den aktuella tvisten, dvs. få barnet att ta ställning till hur domstolen skall döma i målet eller ärendet. Det kan tvärtom ofta vara olämpligt. Men utredaren måste försöka få en sådan kontakt med barnet att det är möjligt att dra slutsatser om huruvida barnet har en viljeinriktning som bör tillmätas betydelse för prövningen. Socialstyrelsen framhåller i sitt remissyttrande att det finns goda erfarenheter från kommuner där utredarna i alla vårdnads- och umgängesutredningar träffar barnen och ställer "rätt" sorts frågor.

Enligt 6 kap. 19 § tredje stycket föräldrabalken får barn höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras. Som framgår av avsnitt 5.1.2 är bestämmelsen avsedd att tillämpas med återhållsamhet och möjligheten att höra barnet används också mycket sällan. De uttalanden som gjordes i förarbetena till bestämmelsen äger alljämt full giltighet.

I promemorian uttalas att det inte finns skäl att åstadkomma en utveckling mot att barn höras oftare i domstolen. Promemorians uttalande är välgrundat. Att rätten ges ett tillräckligt underlag för att fästa avseende vid barns vilja bör säkerställas på annat sätt.

Promemorieförslaget innebär att den grundläggande principen om barns rätt att komma till tals i frågor som rör deras person skall framgå direkt av lagen och att det där skall anges uttryckligen att hänsyn skall tas till barnets ålder och mognad. I lagen bör sålunda enligt förslaget i promemorian anges att rätten i mål och ärenden om vårdnad och umgänge vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall fästa särskilt avseende vid barnets vilja, med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad.

Många remissinstanser framhåller det angelägna i att barnens rätt att komma till tals garanteras. Flera - bl.a. Socialstyrelsen, Barnombuds-

mannen, Stockholms kommun, Föreningen BRIS, Umgångensträtts Föräldrarnas Riksförening, Föreningen Jurister vid de allmänna advokatbyråerna och Sveriges Psykologförbund – understryker behovet av lagändringar i den riktning som föreslås i promemorian.

Luleå tingsrätt anför att en regel som den angivna kan innebära att barnets vilja – sådan den tolkas och redovisas av en annan person – kommer att tillmätas alltför stor betydelse med risk för att barnets föräldrar påfordrar omfattande utredningar eller utsätter barnet för påtryckningar. Tingsrätten menar att det är tillräckligt att regeln anger att domstolen skall fästa avseende vid barnets vilja; ordet "särskilt" bör utgå ur lagtexten. Liknande synpunkter anför även av andra remissinstanser. Sölvesborgs tingsrätt anför t.ex. att det är svårt att bortse från att benägenheten från en förälders sida att otillbörligt söka påverka barnet kan bli större, om domstolarna skall fästa större avseende vid barnets vilja än hittills och att stora krav därför ställs på den som skall genomföra utredningen så att barnets verkliga vilja kommer fram. Sundsvalls kommun anför att uttrycket "barnets vilja" är ett för starkt och kategoriskt uttryck som kan misstolkas och Trelleborgs kommun framhåller att det kan vara svårt att utreda vad som är barnets innersta önskan och att det därför är viktigt att det som barnet säger bedöms med sakkunskap och med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

Remissinstanserna sätter fingret på ett problem. Som regeringen även tidigare framhållit är det viktigt att reglerna inte verkar så att barnen utsätts för obehörig påverkan eller så att de pressas att ta ställning. Regeringen kan hålla med om att den formulering som föreslås i promemorian i vissa fall kan medföra sådana oönskade problem.

Som anförts i promemorian behövs dock en regel om att domstolen alltid skall ta hänsyn till barnets vilja. För att de nämnda problemen skall undgås bör en sådan regel formuleras mer öppet än i promemoriaförslaget. I förslagets "fästas särskilt avseende vid barnets vilja" bör sålunda ordet "särskilt" utgå. Som föreslås i promemorian bör det anges uttryckligen att hänsyn skall tas till barnets ålder och mognad. Med en sådan utformning styrs domstolen inte på ett oönskat sätt av vad som redovisas i utredningen om barnets vilja. Därmed minskar också riskerna för obehörig påverkan på barnet i samband med utredningen.

I jämförelse med lagrådsremissens förslag – "skall rätten beakta barnets vilja med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad" – har Lagrådet föreslagit en något annorlunda utformning av bestämmelsen: "skall rätten ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad". Enligt Lagrådet kommer avsikten med lagändringen därmed till tydligare uttryck. Enligt regeringens mening är det knappast någon saklig skillnad mellan de båda lydelseerna. Regeringen har dock inget att invända mot Lagrådets förslag.

Det bör understrykas – som görs i promemorian och av flera remissinstanser – att det ställs stora krav på den som skall efterhöra barnets inställning och att barnet aldrig får pressas till ett ställningstagande. Här har utredande tjänstemän ett viktigt ansvar men givetvis också föräldrarna själva och deras ombud. Ett par remissinstanser menar i det sam-

manhanget att ordet "vilja" är mindre bra och förespråkar "inställning" resp. "åsikter". Enligt regeringens mening är uttrycket "barnets vilja" väl valt och de flesta remissinstanserna tillstyrker det eller har inte någon invändning. Det väsentliga är emellertid att barnet får möjlighet att i rätt sammanhang och på rätt sätt framföra det som barnet verkligen känner och vill ha sagt.

För att rätten skall få kännedom om barnets vilja måste det finnas någon form av utredning. Det är inte obligatoriskt att göra en särskild vårdnads- eller umgängesutredning i alla mål och ärenden om vårdnad och umgänge. I de fall frågan är tvistig torde emellertid domstolen i allmänhet se till att en sådan utredning görs. Domstolen kan därvid styra utredningen genom riktlinjer och genom att särskilt ange att utredningen skall syfta till att klargöra barnets inställning.

För att säkerställa att domstolen i vårdnads- och umgängesutredningar får upplysningar om barnets inställning bör ett tillägg göras i lagen. Det bör, som föreslås i promemorian, ske genom en föreskrift om att den som verkställer utredning i målet skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

En fråga som diskuteras i ett par remissvar är hur *barnets ålder* bör inverka på utredningen. Enligt regeringens mening är det inte lämpligt att ange bestämt hur gammalt ett barn bör vara för att det skall vara meningsfullt att ta reda på dess inställning. Det bör ankomma på utredaren att i varje enskilt fall göra en bedömning av barnets mognad i det hänseendet. Frågan berörs ytterligare något i författningskommentaren.

Några remissinstanser uttrycker farhågor för att barn oftare kommer att höras inför rätten, om rätten skall fästa särskilt avseende vid barnets vilja. Som regeringen berört ovan bör möjligheten att höra barnet inför rätten kvarstå men liksom nu användas med stor försiktighet. Avsikten med de nya reglerna är att barnets vilja skall redovisas på annat sätt än genom förhör inför rätten. På så sätt bör också den risk kunna undvikas som ett par remissinstanser pekar på, nämligen att barnet försätts i svåra valsituationer.

Det tidigare sagda tar i allt väsentligt sikte på de fall där vårdnads- eller umgängesfrågan är tvistig. Men vad bör gälla när *föräldrarna är eniga*? I förarbetena till 1991 års ändringar av bestämmelserna om vårdnad uttalas att i de mål och ärenden där föräldrarna är överens om hur vårdnadsfrågan skall lösas, den lösning som de har valt i allmänhet torde kunna antas vara bäst för barnet (se prop. 1990/91:8 s. 59). Det finns ingen anledning att nu göra någon annan bedömning. Föräldrarnas vilja bör alltså i dessa fall, liksom i dag, vara avgörande. Att inhämta någon särskild utredning blir då i regel inte nödvändigt.

Det finns alltså sällan anledning att ta reda på barnets inställning när föräldrarna är ense, men trots det bör även i dessa fall den grundprincipen gälla att rätten skall ta hänsyn till barnets vilja. Skulle det undantagsvis komma fram att barnet bestämt motsätter sig den lösning som föräldrarna kommit överens om, är det ett skäl att närmare undersöka om överenskommelsen verkligen är till barnets bästa.

Som tidigare sagts skall enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken socialnämnden beredas tillfälle att yttra sig innan rätten avgör ett mål eller

ärende om vårdnad eller umgänge. Om nämnden har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning, är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar. Det gäller även när föräldrarna är ense. Socialnämndens möjlighet att lämna upplysningar till domstolen fungerar som ett skydd för barnet för det fall en överenskommelse om gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa. Motsvarande gäller om en upplösning av gemensam vårdnad eller överflyttande av vårdnad inte kan antas vara till barnets bästa.

Det finns inte anledning att föreskriva att barnets uppfattning alltid skall redovisas för rätten, således även i mål och ärenden där föräldrarna är överens. En regel om att man skall söka klarlägga barnets inställning bör gälla bara för de fall där saken är sådan att domstolen finner att en utredning behövs.

Avgöranden rörande *särskilt förordnade vårdnadshavare* kan ha stor betydelse för barnet. Från och med den 1 juli 1995 gäller i viktiga hänseenden nya bestämmelser om förmynderskap, godmanskap och förvaltarskap (se prop. 1993/94:251 och avsnitt 5.1.4). Vårdnads- och förmynderskapsbegreppen renodlas efter denna tidpunkt. Om inte någon av ett barns föräldrar kan vara vårdnadshavare, skall vårdnaden enligt 6 kap. 10 a § föräldrabalken anförtros åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare i stället för, som i dag, åt särskilt förordnade förmyndare. De särskilt förordnade vårdnadshavarna skall också vara förmyndare för barnet, om inte särskilda skäl talar emot det.

De nya bestämmelserna om utseende av särskilt förordnade vårdnadshavare bör följa samma regler som andra bestämmelser om vårdnad när det gäller barns rätt att komma till tals. Bestämmelserna om domstolens skyldighet att ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad och om skyldighet för den som verkställer utredning att söka utröna barnets inställning bör alltså göras tillämpliga även för sådana mål och ärenden.

En annan fråga är om skyldigheten att ta hänsyn till barnets vilja bör gälla även *interimistiska beslut* enligt 6 kap. 20 § föräldrabalken. Sådana beslut skall – som i 6 kap. föräldrabalken i övrigt – ske utifrån vad som är bäst för barnet. Redan av det skälet bör interimistiska beslut omfattas av skyldigheten att ta hänsyn till barnets vilja. Liksom i dag bör domstolens interimistiska avgörande i princip träffas utifrån samma bedömningsgrunder som vid den slutliga prövningen. De föreslagna bestämmelserna i 6 kap. 10 d och 15 §§ bör därför ges ett något vidare tillämpningsområde än i promemorieförslaget.

Frågan är då om barnet kan komma till tals i erforderlig utsträckning inför ett interimistiskt beslut

Domstolen är enligt gällande rätt inte skyldig att inhämta upplysningar innan den beslutar interimistiskt i en fråga om vårdnad eller umgänge. Om föräldrarna inte är överens inhämtar dock rätten i allmänhet upplysningar från socialnämnden inför beslutet. Barnets vilja kan emellertid av praktiska skäl inte utredas och redovisas lika utförligt som i en fullständig vårdnads- eller umgängesutredning.

Det anförda innebär att det inte finns någon garanti för att barnet kommer till tals fullt ut inför ett interimistiskt beslut. Det skulle emel-

lertid leda för långt att försöka åstadkomma en sådan garanti. Ett interimistiskt beslut måste med nödvändighet fattas utan att en fullständig utredning kan göras. Det bör därför inte ställas något uttryckligt krav i lagen på att man skall söka klarlägga barnets inställning. Självfallet bör dock socialnämnden så långt det är praktiskt möjligt vara lyhörd för att barnet kan vilja komma till tals samt i ett yttrande redovisa vad som kan komma fram om barnets inställning.

Frågan är slutligen om den som anordnar *samarbetssamtal* enligt 6 kap. 18 § föräldrabalken också skall utreda barnets vilja och redovisa den för rätten.

I förarbetena till bestämmelserna om samarbetssamtal uttalades att samtalen i första hand är att uppfatta som ett instrument för föräldrarna att gemensamt och i samråd själva besluta om vårdnad och umgänge. Det behov som barnet kan ha av att tala med någon utomstående får enligt propositionen primärt tillgodoses på annat sätt än genom samarbetsamtal (se prop. 1990/91:8 s. 27 f.).

Samarbetssamtalen syftar till att föräldrarna skall bli överens i frågor om vårdnad och umgänge. Det kan mot den bakgrunden vara mindre lämpligt att den som anordnar samarbetsamtal också skall ha en uttrycklig skyldighet att utreda barnets inställning. En annan sak är att samarbetsamtal naturligtvis ändå till stor del handlar om hur frågor om vårdnad och umgänge bäst skall anordnas i framtiden.

Vårdnadstvistutredningens arbete (se avsnitt 4) kan ge underlag för en annan bedömning i de frågor som här har behandlats. Regeringen kommer i så fall att ta upp dem på nytt. Vårdnadstvistutredningen torde också komma att behandla vissa frågor som remissinstanserna tar upp men som inte berörts här.

7.3 Mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge

Regeringens bedömning: Det bör inte införas någon talerätt för barn i mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge. Det behövs inte heller några andra lagändringar för att tillförsäkra barn en rätt att komma till tals i verkställighetsmålen.

Promemorians förslag: Överensstämmer med regeringens (se promemorian s. 41 f.).

Remissinstanserna: Remissinstanserna instämmer överlag i promemorians bedömning eller lämnar den utan erinran. Några remissinstanser anser dock att barn skall ha talerätt och processbehörighet i huvudsak i enlighet med vad Utredningen om barnens rätt föreslog. En remissinstans menar att det behövs regler om barnens rätt att komma till tals.

Skälen för regeringens bedömning: Mål om verkställighet av vad allmän domstol bestämt i dom eller beslut om vårdnad, umgänge eller

överlämnande av barn är alltid tvistiga. De lojalitetskonflikter som barnet kan drabbas av i sådana mål, om det får ställning som part, kan på samma sätt som i mål och ärenden om vårdnad och umgänge störa barnets framtida förhållande till föräldrarna eller någon av dem. Även de övriga synpunkter som anförts i avsnitt 7.2.1 gör sig gällande i verkställighetsmålen.

I promemorian görs vidare den bedömningen att det inte kommit fram något behov av talerätt. Inte heller i remissbehandlingen kan det sägas ha kommit fram något sådant behov. Regeringen gör därför samma bedömning som i promemorian, nämligen att det inte bör införas någon talerätt för barn i verkställighetsmålen..

Frågan är då om några andra förändringar bör genomföras när det gäller barns rätt att komma till tals i verkställighetsmålen.

Målen har som regel föregåtts av en process i allmän domstol och kan därför sägas vara en fortsättning på den processen. Om barnet får komma till tals innan vårdnads- eller umgängesfrågan avgörs (se avsnitt 7.2.2), bör någon föreskrift om utredning av barnets vilja även i verkställighetsmålen inte vara nödvändig. Som Kammarrätten i Jönköping påpekar kan det dock ibland förflyta lång tid mellan avgörandena i de olika domstolarna, varför barnets inställning kan ha ändrats. Domstolen i verkställighetsmålet bör vara särskilt uppmärksam på den möjligheten.

Av särskild betydelse för verkställighetsmålen är att det för de lite äldre barnen finns en uttrycklig skyldighet för domstolen att ta reda på barnets vilja. Enligt bestämmelsen i 21 kap. 5 § föräldrabalken har barnet om det fyllt tolv år en vetorätt när det gäller verkställigheten av vad allmän domstol har bestämt. Verksällighet får visserligen ske mot barnets vilja, men endast om länsrätten finner det "nödvändigt av hänsyn till barnets bästa". Detsamma gäller beträffande barn som inte fyllt tolv år men "nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt".

Till detta kommer, vilket berörs av ett par remissinstanser, att barnet kan komma till tals i sådana fall där länsrätten enligt 21 kap. 2 § föräldrabalken uppdragit åt någon att verka för att den som har barnet frivilligt skall fullgöra vad som åligger honom eller henne.

Enligt regeringens mening, som överensstämmer med promemorians förslag och flertalet remissinstansers uppfattning, är några ändringar inte erforderliga.

7.4 Andra familjerättsliga mål och ärenden

7.4.1 Adoptions- och namnärenden

Regeringens förslag: I föräldrabalken och namnlagen förs in erinringar om att rätten vid bedömning av om det är lämpligt att en adoption äger rum resp. om ett namnbyte är förenligt med barnets bästa skall ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Socialnämnden åläggs en skyldighet att söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Promemorians förslag: Överensstämmer i huvudsak med regeringens (se promemorian s. 42 f.).

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser är positiva till promemorians förslag. Ett par remissinstanser anser – i enlighet med sin övergripande uppfattning – att barn bör ha talerätt även i mål och ärenden om adoption och namn. Barnombudsmannen, Statens nämnd för Internationella Adoptionsfrågor (NIA) och Adoptionscentrum tillstyrker förslagen beträffande adoption, men menar att bestämmelsen i 4 kap. 5 § föräldrabalken om att barnets samtycke till adoption i vissa fall inte behövs bör upphävas. NIA och Adoptionscentrum anför dessutom att socialnämnden bör vara skyldig att inhämta ytterligare utredning vid internationella adoptioner.

Länsrätten i Kalmar län ifrågasätter om inte s.k. särskild ansökan enligt 16 § namnlagen bör omfattas av de föreslagna bestämmelserna.

Skälen för regeringens förslag: Adoptions- och namnärenden har väsentliga likheter med vårdnads- och umgängesärenden. Barn bör i enlighet med bedömningen i avsnitt 7.2.1 inte ges talerätt. Däremot bör bestämmelserna utformas så att barnet ges möjlighet att komma till tals i sådana ärenden.

Adoption

Barn har alltså inte talerätt i adoptionsärenden. Förutom den vetorätt mot adoption som den som fyllt tolv år har enligt 4 kap. 5 § föräldrabalken (se avsnitt 5.1.4) saknas uttryckliga bestämmelser om att barnets vilja skall beaktas när adoptionsärenden avgörs. Domstolarna torde inte heller ha som regel att ta reda på de yngre barnens inställning till en adoption.

En adoption är i allmänhet en ingripande händelse i ett barns liv. Det kan förekomma situationer där barnet känslomässigt är motståndare till en adoption. Det är alltså viktigt att klargöra barnets inställning och det bör skapas garantier för att barnens synpunkter och vilja kommer fram och beaktas i adoptionsärenden.

För att säkerställa att barnen får komma till tals i adoptionsärenden bör sålunda ett tillägg göras till 4 kap. 6 § föräldrabalken. Regeringen gjorde beträffande mål och ärenden om vårdnad och umgänge den bedömningen att reglerna om rätt för barn att komma till tals bör utformas något annorlunda än i promemorian (se avsnitt 7.2.2). En regel om rätt för barn att komma till tals i adoptionsärenden bör – även om förhållandena inte är helt likartade – utformas på samma sätt som för mål och ärenden om vårdnad och umgänge.

Regeln bör i enlighet med vad *Lagrådet* förordat ges en något annorlunda utformning än i lagrådsremissens förslag, se avsnitt 7.2.2. Tillägget bör alltså gå ut på att domstolen vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Detta stämmer också väl överens med reglerna i 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner. Haagkonventionen föreskriver

bl.a. att en adoption får genomföras endast om det – under hänsynstagande till barnets ålder och mognad – säkerställts att hänsyn tagits till barnets önskemål och mening (artikel 4). Sverige har ännu inte ratificerat konventionen. Frågan om en ratifikation bereds för närvarande.

När det gäller barn som har fyllt tolv år krävs, som tidigare sagts, barnets samtycke till adoptionen. Föreskriften om samtycke kan ses som en precisering och skärpning av den föreslagna allmänna regeln om att hänsyn skall tas till barnets vilja. Denna allmänna regel bör gälla även i de fall som omfattas av kravet på samtycke. Samtycket får således inte betraktas som en formsak. Det skall lämnas av barnet efter noggrant övervägande och det bör vara en uppgift för domstolen att förvissa sig om att ett lämnat samtycke verkligen ger uttryck för barnets vilja.

I 4 kap. 5 § andra stycket 1 föräldrabalken föreskrivs att samtycke till adoption inte behövs från ett barn som fyllt 12 men inte 16 år, om barnet skulle skadas av att bli tillfrågat. Bestämmelsen tillkom år 1959 i samband med de genomgripande förändringarna av adoptionsinstitutet, då bl.a. skillnaden mellan starka och svaga adoptioner upphävdes. Bestämmelsen tar i första hand sikte på fosterbarn som i puberteten skulle kunna ta allvarlig skada av att få kännedom om att fosterföräldrarna inte är biologiska föräldrar. Bestämmelsen är av undantagskaraktär och det har i förarbetena uttalats att den är avsedd att tillämpas endast i klara fall. Barnombudsmannen, NIA och Adoptionscentrum anser att förhållandena nu har förändrats mot en ökad öppenhet och att bestämmelsen därför bör utgå.

Regeringen kan hålla med om att förhållandena nu är annorlunda och att det i allmänhet är lämpligt att så tidigt som möjligt klargöra för ett fosterbarn att det inte lever tillsammans med sina biologiska föräldrar. Det kan emellertid inte bortses från att det kan finnas adoptionsärenden då ett barn som fyllt tolv år kan ta allvarlig skada om ett samtycke skall inhämtas. Som bestämmelsen är utformad strider den inte heller mot Barnkonventionen. Mot bakgrund av det sagda bör bestämmelsen inte upphävas utan ett underlag som visar att den inte längre behövs. Det får förutsättas att bestämmelsen tillämpas mot bakgrund av dagens kunskaper om barn och syn på barn.

För att domstolen skall få vetskap om barnets inställning måste denna utredas och framföras till rätten. Enligt 4 kap. 10 § föräldrabalken skall yttrande inhämtas från socialnämnden, om barnet inte fyllt 18 år. I bestämmelsen bör ett tillägg göras enligt vilket socialnämnden skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning i frågan och redovisa den för rätten.

NIA menar med hänvisning till ett förslag i Förmynderskapsutredningens slutbetänkande Adoptionsfrågor (SOU 1989:100) att skyldigheten att klargöra barnets inställning bör innebära att utredning alltid skall inhämtas från barnets ursprungsland vid internationella adoptioner och anser att en föreskrift bör införas därom. Förmynderskapsutredningens förslag bereds inom regeringskansliet. Frågor om adoption behandlades dessutom av Adoptionslagstiftningsutredningen i sitt nyligen avlämnade betänkande Internationella adoptionsfrågor (SOU 1994:137). Utredningen hade till uppgift att göra en översyn av verk-

samheten med internationella adoptioner. Betänkandet bereds för närvarande.

Prop. 1994/95:224

Mot bakgrund av det anförda bör frågan om utredning från barnets hemland övervägas i samband med andra frågor om internationella adoptioner. Det är därför inte lämpligt att nu ta ställning till den frågan. En annan sak är att om det i ett adoptionsärende finns utredning från barnets hemland, den utredningen naturligtvis bör beaktas när barnets inställning skall klarläggas.

Namn

I namnärenden har barn ställning som part. När anmälan eller ansökan om namnbyte skall göras, företräds barnet emellertid enligt 48 § namnlagen av vårdnadshavaren. Ett barn som fyllt tolv år har vetorätt mot en sådan anmälan eller ansökan. Men i övrigt saknas uttryckliga regler om att barnets vilja skall beaktas när namnärenden avgörs.

Ett namnärende har i allmänhet inte samma ingripande betydelse för ett barn som t.ex. ett vårdnads- eller umgängesärende eller en adoption. Namnet har emellertid stor personlig betydelse och barnet kan fästa stor vikt vid utgången i ärendet. Av den anledningen är det angeläget att barnet även i dessa ärenden ges en möjlighet att få sina synpunkter och sin vilja framförda och beaktade.

Enligt förarbetena till namnlagen bör domstolen i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets egna synpunkter och önskemål (prop. 1981/82:156 s. 54). Av rättspraxis framgår också att domstolarna tar hänsyn till i vart fall de större barnens vilja (t.ex. NJA 1987 s. 81 och NJA 1990 s. 89). Någon sådan praxis finns inte beträffande yngre barn.

För att säkerställa barns rätt att komma till tals föreslås i promemorian att ett tillägg görs i 48 § namnlagen enligt vilket rätten vid avgörande av om ett namnbyte är förenligt med barnets bästa skall fästa särskilt avseende vid barnets vilja med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad. Regeringen instämmer i promemorians bedömning. På samma skäl som nyss anförts beträffande adoptionsärenden bör tillägget emellertid utformas något annorlunda än i promemorian.

Regeln bör i enlighet med vad *Lagrådet* förordat ges en något annorlunda utformning än i lagrådsremissens förslag, se avsnitt 7.2.2. Tillägget bör alltså gå ut på att rätten skall ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Tillägget bör dessutom förtydligas något i förhållande till promemorieförslaget så att det klart framgår att det tar sikte på ärenden som handläggs i domstol enligt 6, 8 eller 11 §.

När det gäller barn som fyllt tolv år krävs enligt 48 § namnlagen, som tidigare sagts, barnets samtycke till en ansökan eller anmälan om namnbyte. Liksom i fråga om adoptionsärenden kan den regeln ses som en precisering och skärpning av den regel som nu föreslås om skyldighet att beakta barnets vilja. Även i fråga om namnärenden är det viktigt

att rätten förvisar sig om att ett samtycke faktiskt överensstämmer med barnets vilja.

En remissinstans anför att bestämmelserna om barns rätt att komma till tals bör omfatta även förlust av efternamn enligt 16 § första stycket namnlagen, dvs. sådana fall då det fastställs att en viss man inte är far till ett barn som förvärvat efternamn på grund av faderskapet. Om det finns synnerliga skäl, kan domstolen enligt 16 § andra stycket i sådana fall tillåta att barnet behåller sitt efternamn. Bestämmelsen är överförd från 1963 års namnlag och den tillkom särskilt med tanke på fall då bordsprocessen kommer till stånd först sedan barnet nått vuxen ålder och fall då mannen förklarar sig inte ha något intresse av att barnet förlorar hans namn. Skälen för tillstånd måste emellertid vara starka. Undantag kan ske t.ex. när barnet har hunnit skaffa sig ett yrke och skulle kunna bli lidande av namnförlusten eller när barnet har bildat familj och fått egna barn som också förvärvat namnet (se Höglund, Namnlagen, 1985, s. 134 f.).

Bestämmelsen tar alltså främst sikte på fall där barnet nått vuxen ålder och därför inte har behov av det skydd som bl.a. FN:s barnkonvention vill tillgodose. För att barnet skall få behålla sitt namn krävs det vidare synnerliga skäl. Bedömningen skall alltså inte ske enbart utifrån barnets bästa som i 6, 8 och 11 §§, utan det rör sig om ett annat slags bedömning. Det finns därför inte tillräcklig anledning att ta in en särskild regel i lagen om att ta hänsyn till barnets vilja. En annan sak är att det vid prövningen naturligtvis skall tas hänsyn till vad som är till barnets bästa och att därvid barnets vilja har betydelse.

I ärenden om förklaring att namnbyte enligt 6, 8 eller 11 § namnlagen är förenligt med barnets bästa skall domstolen enligt 45 § namnlagen inhämta yttrande från socialnämnden. För att se till att socialnämndens yttrande redovisar barnets inställning bör det göras ett tillägg i bestämmelsen. Tillägget bör utformas på samma sätt som beträffande vårdnad och umgänge (se avsnitt 7.2.2). Socialnämnden skall alltså, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

7.4.2 Mål och ärenden om faderskap, underhåll och förmynderskap m.m.

Regeringens bedömning: Några nya bestämmelser om rätt för barn att komma till tals är inte nödvändiga för mål och ärenden om faderskap, underhåll eller förmynderskap.

Promemorians bedömning: Överensstämmer med regeringens (se promemorian s. 42 f.).

Remissinstanserna: Remissinstanserna gör överlag samma bedömning som görs i promemorian.

Skälen för regeringens bedömning: I mål om *faderskap* har barnet ställning som part och har därigenom talerätt (se avsnitt 5.1.4). Social-

nämnden är skyldig att försöka utreda vem som är far till barnet och se till att faderskapet fastställs. Genom socialnämndens medverkan blir barnets intressen bevakade i dessa mål.

I promemorian görs den bedömningen att det med hänsyn till reglernas nuvarande utformning och ärendenas karaktär inte är aktuellt att införa någon särskild regel om att barnets synpunkter och önskemål skall komma fram och beaktas. Remissinstanserna har inte någon invändning mot promemorians uppfattning. Regeringen är av samma mening.

Även i mål om *underhållsbidrag* är barnet part och har talerätt. Undantagna är de mål där föräldrarna tvistar om vårdnaden och i praxis har ansetts kunna föra talan som parter om underhållsbidrag till barn (se avsnitt 5.1.4).

Några lagändringar om barns rätt att komma till tals är inte erforderliga beträffande mål och ärenden om underhåll till barn.

Som framgår av avsnitt 5.1.4 har en underårig som fyllt 16 år både talerätt och rätt att yttra sig i frågor angående *förmyndarskap*, *godmanskap* och *förvaltarskap*. Talerätten har samband med andra befogenheter som 16-åringar har. Den som fyllt 16 år har t.ex. rätt att säga upp ett avtal om anställning utan vårdnadshavarens samtycke och rätt att utan nytt samtycke avtala om arbete av liknande art (6 kap. 12 § föräldrabalken). En 16-åring kan även råda över vad han genom eget arbete har förvärvat (9 kap. 3 § föräldrabalken) och han eller hon kan med föräldrarnas tillstånd driva rörelse (13 kap. 13 § föräldrabalken).

I promemorian uttalas att det i ärenden angående godmanskap och förvaltarskap får anses vara tillräckligt med regeln om talerätt för barn som fyllt 16 år för att tillvarata barnens rätt (se promemorian s. 45). Remissinstanserna har med något undantag lämnat promemorians bedömning utan invändning. Kammarrätten i Jönköping menar dock att de föreslagna bestämmelserna om barns rätt att komma till tals bör omfatta även vissa ärenden angående godmanskap.

De situationer där det framför allt kommer i fråga att förordna god man för barn är sådana där barnet har ett ekonomiskt intresse som skiljer sig från föräldrarnas (se 11 kap. 2 § föräldrabalken). Beträffande dessa ärenden är det, som även kammarrätten anför, tillräckligt att barnen kommer till tals genom den nämnda regeln om talerätt. De ärenden för vilka man kan diskutera en särskild regel om barns rätt att komma till tals avser i stället sådana situationer där en god man får ett ansvar även för angelägenheter som rör barnets person. Det gäller framför allt de fall då en förmyndare på grund av sjukdom eller av någon annan orsak inte kan utöva förmyndarskapet (11 kap. 1 § föräldrabalken). I sådana fall är godmanskapet tänkt som en tillfällig lösning i en krissituation och det kan inte anses nödvändigt med en särskild föreskrift om att barnets vilja skall beaktas. Självfallet bör överförmyndaren resp. rätten ta hänsyn till vad barnet kan ha uttryckt i ärendet angående val av god man.

Regeringen är mot bakgrund av det anförda inte beredd att föreslå några nya bestämmelser för dessa ärenden.

Som en följd av förmynderskapsreformen bör en hänvisning i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap ändras till att avse de nya bestämmelserna i 6 kap. föräldrabalken.

7.5 Sociala mål

7.5.1 Talerätt och processbehörighet

Regeringens bedömning: Åldersgränsen för processbehörighet i de sociala målen bör inte sänkas.

Promemorians bedömning: Överensstämmer med regeringens (se promemorian s. 46).

Remissinstanserna: Det stora flertalet remissinstanser instämmer i promemorians bedömning. Några remissinstanser anser dock att åldersgränsen för processbehörighet bör sänkas till tolv år.

Skälen för regeringens bedömning: I sociala mål och ärenden har barn talerätt (se avsnitt 5.1.5). Det sammanhänger med att barnet är motpart till det allmänna. Det är därför andra hänsyn som skall tas i dessa fall än i mål och ärenden enligt föräldrabalken och namnlagen.

Barn som har fyllt 15 år är dessutom processbehöriga i sociala mål, dvs. de har rätt att själva föra sin talan i processen. Enligt förslaget från Utredningen om barnens rätt skall åldersgränsen för processbehörighet sänkas till tolv år.

Majoriteteten av de remissinstanser som yttrade sig över utredningens förslag ansåg att åldersgränsen för processbehörighet borde ligga kvar vid 15 år. Som skäl anfördes att barn som är yngre än 15 år inte är mogna att föra talan på egen hand.

Även i promemorian görs den bedömningen att åldersgränsen för processbehörighet inte bör sänkas. Remissinstanserna har ingen annan uppfattning nu. Även regeringen instämmer i promemorians bedömning. Åldersgränsen för processbehörighet i de sociala målen bör alltså inte sänkas. De yngre barnen får även fortsättningsvis företrädas av en ställföreträdare.

Men de yngre barnen har ibland behov av en särskild ställföreträdare för att kunna utnyttja sin talerätt. Den frågan behandlar regeringen i avsnitt 7.5.2.

7.5.2 Särskild ställföreträdare för icke processbehöriga barn

Regeringens förslag: Den som är offentligt biträde enligt rätts-hjälpslagen i ett mål eller ärende enligt LVU för ett barn som inte har fyllt 15 år skall utan särskilt förordnande samtidigt vara barnets ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser.

Promemorians förslag: Promemorians förslag överensstämmer med regeringens (se promemorian s. 46 f.).

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser tillstyrker promemorians förslag eller lämnar det utan erinran. Länsrätten i Göteborgs och Bohus län och Länsstyrelsen i samma län menar att något behov av att barnets biträde också skall vara ställföreträdare inte visats. Även Stockholms kommun är tveksam till förslaget. Länsstyrelsen i Malmöhus län menar att icke processbehöriga barn alltid bör ha särskild ställföreträdare.

Skälen för regeringens förslag: Regeringen gjorde i föregående avsnitt den bedömningen att barn under 15 år inte heller i fortsättningen bör vara processbehöriga. Det betyder att dessa barn måste ha hjälp av en ställföreträdare för att kunna föra talan i mål och ärenden och för att kunna överklaga ett avgörande som har gått dem emot. För närvarande är vårdnadshavaren ställföreträdare. Denna ordning är emellertid, som Utredningen om barnens rätt framhåller, inte alltid lämplig. I mål och ärenden enligt socialtjänstlagen har det visserligen inte kommit fram något behov av en särskild ställföreträdare för barnet. Men annorlunda förhåller det sig i mål och ärenden enligt LVU.

Ofta är det brister i barnets hemförhållanden som är orsak till att det blir aktuellt med vård enligt LVU. Grunden för en ansökan om vård är då att föräldrarna påtagligt har åsidosatt sina skyldigheter mot barnet och att föräldrarna inte samtycker till att barnet får vård. Även när barnets eget beteende åberopas som grund för vård enligt LVU hänger beteendet, när det gäller de mindre barnen, inte sällan samman med hemförhållandena. Barnets rätt till goda uppväxtförhållanden ställs då ofta mot föräldrarnas intresse av att ha sitt barn hos sig. Det ligger således i dessa måls karaktär att motstridiga intressen kan finnas mellan barn och föräldrar.

De yngre barnen kan därför ha ett behov av en särskild ställföreträdare. Ett offentligt biträde enligt rättshjälpslagen (se avsnitt 5.1.5) är inte ställföreträdare för barnet och kan därför inte utan fullmakt från vårdnadshavaren t.ex. överklaga ett beslut.

Frågan behandlades av Utredningen om barnens rätt, som till grund för sina överväganden lade ett uttalande av socialutskottet med anledning av propositionen om socialtjänstlag (prop. 1979/80:1, bet. 1979/80:SoU44). Utskottet yttrade med hänvisning till en motion (mot. 1979/80:SoU55), i vilken det föreslogs att barn skulle få rätt att överklaga beslut enligt LVU, att det gällande systemet var otillfredsställande från barnets synpunkt och att det på sikt måste övervägas att införa en ordning som ger barnet en starkare ställning i mål enligt LVU. Frågan har därefter varit föremål för ytterligare motioner i riksdagen.

Utredningen om barnens rätt föreslog att en särskild ställföreträdare alltid skall förordnas för icke processbehöriga barn i mål om vård enligt LVU liksom när det gäller socialnämndens beslut enligt samma lag. Enligt utredningen borde ett offentligt biträde enligt rättshjälpslagen samtidigt vara barnets särskilda ställföreträdare.

Många av de remissinstanser som yttrade sig över utredningens förslag tillstyrkte att det offentliga biträdet för icke processbehöriga barn samtidigt skall vara barnets särskilda ställföreträdare.

En utgångspunkt för övervägandena nu är att barnet även fortsättningsvis skall vara part i mål och ärenden enligt LVU. För att det underåriga barnets talerätt skall fungera i praktiken bör barnet enligt promemorians bedömning ha möjlighet att överklaga ett beslut och vidta andra processhandlingar även mot vårdnadshavarens vilja. Regeringen gör samma bedömning.

Frågan är då om barnet skall kunna agera oberoende av socialnämnden. Socialnämndernas uppgift i mål och ärenden enligt LVU är att tillvarata barnets intressen och verka på olika sätt för att barnets bästa skall tillgodoses. Dessa uppgifter bör självfallet inte förändras. Socialnämnderna bör alltså även i fortsättningen svara t.ex. för att nödvändiga utredningar angående barnet inhämtas och för att länsrättens beslut överklagas i de fall socialnämnden anser att beslutet inte tillgodoser barnets bästa. Det kan emellertid finnas tillfällen när socialnämndens uppfattning om vad som är till barnets bästa inte stämmer överens med barnets egen vilja. I sådana fall är det rimligt att barnet har en möjlighet att agera oberoende av både vårdnadshavaren och socialnämnden.

Förslaget att de icke processbehöriga barnen skall få en särskild ställföreträdare i sådana mål och ärenden bör därför genomföras.

Ett alternativ kunde vara att god man förordnas för barnet i de fall motstridiga intressen finns mellan vårdnadshavaren och barnet. I de flesta mål enligt LVU förordnas emellertid redan i dag ett offentligt biträde för de icke processbehöriga barnen. I promemorian görs den bedömningen att utredningens förslag om att låta biträdet också vara ställföreträdare för barnet är en enklare och mer naturlig lösning än att förordna god man för barnet. Remissinstanserna har nu ingen invändning mot den bedömningen. Även regeringen anser att det offentliga biträdet bör vara ställföreträdare utan särskilt förordnande.

Det offentliga bitrådets huvudsakliga uppgift är att ge råd och stöd till barnet. Som ställföreträdare för barnet skall det offentliga biträdet företräda barnet i processen och därvid framföra barnets åsikter. Enligt regeringens uppfattning bör det knappast innebära någon rollkonflikt för de personer som kommer i fråga för uppgiften att förena dessa funktioner.

Enligt 42 § rättshjälpslagen skall offentligt biträde inte förordnas, om förhållandena är sådana att det måste antas att det saknas behov av ett offentligt biträde. I sådana fall bör vårdnadshavaren vara ställföreträdare. Detsamma bör gälla i mål och ärenden där barnet och vårdnadshavaren undantagsvis har ett gemensamt offentligt biträde (se avsnitt 7.5.4).

Det ankommer på socialnämnden att anmäla till länsrätten när det finns behov av ett offentligt biträde för barnet.

Regeringens bedömning: Barnets rätt att komma till tals i de sociala målen behöver inte förstärkas ytterligare.

Promemorians bedömning: Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens (se promemorian s. 49).

Remissinstanserna: Remissinstanserna delar överlag promemorians uppfattning. Länsstyrelsen i Malmöhus län anser emellertid att det är motiverat med en bestämmelse i socialtjänstlagen om att socialnämnden skall söka klargöra barnets inställning och redovisa den för rätten.

Skälen för regeringens bedömning: I de sociala målen har barnen talerätt och barn som har fyllt 15 år är dessutom processbehöriga och kan själva vidta de processhandlingar som de önskar. Genom förslaget i föregående avsnitt om särskild ställföreträdare för barn under 15 år förbättras de yngre barnens möjligheter att komma till tals i rättegången.

Som framgått i avsnitt 5.1.5 skall de äldre barnen ges tillfälle att yttra sig över socialnämndens utredningar. Barn som är yngre bör höras i sociala mål, om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det.

Promemorians bedömning är att det inte har kommit fram något som tyder på att barnets rätt att komma till tals i de sociala målen behöver förstärkas ytterligare. Regeringen instämmer i den bedömningen.

7.5.4 Gemensamt offentligt biträde för barnet och vårdnadshavarna?

Regeringens bedömning: Bestämmelserna i 44 § rättshjälpplagen om gemensamt offentligt biträde för barnet och vårdnadshavarna bör inte ändras.

Promemorians bedömning: Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens (se promemorian s. 50 f.).

Remissinstanserna: Remissinstanserna instämmer överlag i promemorians bedömning.

Skälen för regeringens bedömning: Enligt 44 § första stycket rätts-hjälpplagen skall gemensamt offentligt biträde förordnas för barnet och vårdnadshavaren i mål enligt LVU, om det inte finns motstridiga intressen mellan barnet och vårdnadshavaren. Utredningen om barnets rätt föreslog att bestämmelsen, som enligt utredningen tillämpas mycket sparsamt, skulle upphävas eftersom man regelmässigt måste utgå från att barnet och dess vårdnadshavare har motstridiga intressen i sådana mål.

I promemorian görs den bedömningen att det i vissa typer av mål är lämpligt att barnet och föräldrarna har ett gemensamt biträde. Remissin-

stanserna gör samma bedömning nu. Även regeringen instämmer i den bedömningen.

Ett exempel på att det kan vara lämpligt att barn och vårdnadshavare har gemensamt offentligt biträde kan vara att vårdbehovet uppstått på grund av den unges eget beteende utan att brister i hemmiljön kan sägas ha inverkat på något beaktansvärt sätt. Eftersom det endast sällan kan sägas att barnet och föräldrarna inte har motstridiga intressen, torde dock bestämmelsen även i fortsättningen komma att tillämpas sparsamt. Det ankommer på domstolen att avgöra när gemensamt offentligt biträde kan förordnas.

7.5.5 Vem skall utses till offentligt biträde?

Regeringens bedömning: Bestämmelserna om vem som skall kunna utses till offentligt biträde bör inte ändras.

Promemorians bedömning: Överensstämmer med regeringens (se promemorian s. 50 f.).

Remissinstanserna: Remissinstanserna lämnar överlag promemorians bedömning utan invändning.

Skälen för regeringens bedömning: I rättshjälpslagen ställs inte upp några andra krav på den som skall vara offentligt biträde än att han eller hon skall vara lämplig för uppdraget (se avsnitt 5.1.5). I praktiken förordnar dock domstolarna så gott som alltid jurister till offentliga biträden i mål enligt LVU. Utredningen om barnens rätt anser att man ofta inte behöver ha en jurist som offentligt biträde. En annan allmänkunnig person med gott omdöme och med kunskaper om barn bör enligt utredningen i många fall lika väl som en jurist kunna fylla rollen som offentligt biträde för barnet. Om ett mål under handläggningen visar sig vara mer komplicerat än man från början förutsatt och biträdet inte har tillräckliga kvalifikationer för att genomföra sitt uppdrag, bör det enligt utredningens förslag vara möjligt att byta biträde. I de fall då det behövs en jurist till offentligt biträde bör man enligt utredningen i första hand välja någon som redan har förvärvat fördjupade kunskaper om barn genom verksamhet bl.a. som offentligt biträde i mål och ärenden enligt LVU.

Remissutfallet över utredningens förslag i denna del var blandat.

Regeringen föreslår nu att det offentliga biträdet samtidigt skall vara barnets ställföreträdare (se avsnitt 7.5.2). Det ställer krav på kunskaper om processens gång o.d. Det innebär emellertid inte att biträdet nödvändigtvis måste vara jurist. Andra personer kan tillägna sig de nödvändiga kunskaperna.

Någon föreskrift om att barnets offentliga biträde i mål och ärenden enligt LVU skall vara jurist bör därför inte införas. Även i fortsättningen torde det dock som regel bli advokater och vissa andra jurister som förordnas. Remissinstanserna instämmer nu överlag i den bedömningen. Den särskilda sakkunskap om barn som i regel är nödvändig får biträdet

inhämta, i den mån han eller hon inte själv besitter den genom erfarenhet eller särskilda kunskaper, genom utredningar, experthjälp e.d. Sådant underlag inhämtas i de aktuella målen och ärendena genom socialnämndens försorg. Biträdet har dessutom enligt 45 § rättshjälpslagen en möjlighet att själv föranstalta om viss utredning. Någon särskild bestämmelse om att ett offentligt biträde skall ha kunskaper om barn och barns behov är enligt regeringens mening inte nödvändig.

8 Ikraftträdande m.m.

Regeringens förslag: De nya bestämmelserna skall träda i kraft den 1 januari 1996. Några särskilda övergångsbestämmelser skall inte meddelas.

Promemorians förslag: Promemorians förslag överensstämmer med regeringens med den enda skillnaden att bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 juli 1995 (se promemorian s. 52).

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser utom Hovrätten för Nedre Norrland tillstyrker eller lämnar promemorians förslag utan invändning.

Skälen för regeringens förslag: I promemorian föreslås inte några särskilda övergångsbestämmelser. Det innebär att bestämmelserna skall tillämpas även i pågående mål och ärenden. Hovrätten för Nedre Norrland anser att bestämmelserna inte bör tillämpas i mål som anhängiggjorts före ikraftträdandet, eftersom det innebär att utredningar t.ex. i överklagade mål kan behöva kompletteras i efterhand.

Enligt vad regeringen berört tidigare (se avsnitt 7.2.2) finns det brister i en del kommuner när det gäller att i vårdnadsutredningar beskriva barnet och dess behov och det kan förekomma att den som skall utföra en vårdnads- eller umgängesutredning inte har träffat ett barn alls eller bara vid något enstaka tillfälle. Om domstolarna skall kunna utrona barnets vilja och ta hänsyn till den, är sådana utredningar inte fullständiga. Om det i pågående mål finns utredningsmaterial som är behäftat med sådana brister som nu berörs, är det ingen tillräckligt tungt vägande nackdel att komplettering måste ske – även i högre rätt. Regeringen instämmer därför i promemorians bedömning att några särskilda övergångsbestämmelser inte bör meddelas utan bestämmelserna tillämpas fullt ut även i pågående mål och ärenden.

9 Kostnader

De föreslagna ändringarna i föräldrabalken och namnlagen är avsedda att säkerställa att barns rätt att komma till tals i mål som rör deras

person tillgodoses. Domstolarna får i vissa fall en i lag föreskriven skyldighet att beakta barnens vilja. Socialnämnderna får en motsvarande skyldighet att söka utvärdera barnens inställning. Några ökade kostnader för utredningar bör inte uppstå genom ändringarna. Inte heller i övrigt bör det bli några ökade kostnader i de ifrågavarande målen eller ärendena.

Den ändring som föreslås i LVU innebär att det offentliga biträde som i vissa fall skall förordnas för barn under 15 år i mål och ärenden enligt denna lag också skall vara barnets särskilda ställföreträdare. Inte heller den ändringen medför några beaktansvärda ökade kostnader för det allmänna.

Ansvaret för att information angående de föreslagna lagändringarna når ut till de enskilda och socialnämnderna bör vila på Socialstyrelsen inom befintliga budgetramar.

10 Författningskommentar

10.1 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

I föräldrabalken föreslås ändringar i 4 kap. om adoption och i 6 kap. om vårdnad och umgänge.

4 kap. 6 §

Rätten skall pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd får ges endast om adoptionen är till fördel för barnet samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen. *Vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.*

Ansökningen får inte bifallas, om det från någon sida har getts eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll. Underhållsbidrag i form av engångsbelopp är dock inte hinder för tillstånd till adoptionen, om beloppet har inbetalts till socialnämnden i den kommun där adoptanten är folkbokförd eller om det till nämnden har utfärdats en förbindelse på beloppet, vilken har godkänts av sökanden och nämnden. För det belopp som har inbetalts till nämnden skall genom dess försorg hos en försäkringsgivare inköpas en efter underhållsskyldigheten anpassad livränta åt barnet, om inte avtalet hindrar det eller nämnden finner att beloppet kan användas på något annat lämpligt sätt för barnets underhåll.

Ett avtal om ersättning eller underhåll, som borde ha medfört att ansökningen avsågs om rätten hade känt till avtalet, är utan verkan även om ansökningen bifalls.

Genom den nya bestämmelsen i tredje meningen i första stycket får domstolen en skyldighet att ta hänsyn till barnets vilja vid bedömningen av om adoptionen bör äga rum. Därvid skall domstolen beakta barnets ålder och mognad. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 7.4.1.

Regeln är avsedd att stärka barnens rätt genom att det skapas en garanti för att adoptioner inte äger rum utan att hänsyn tas till viljan hos de barn som har en egen inställning till adoptionen. Att domstolen skall beakta barnets ålder och mognad medför att hänsyn skall tas i högre grad till de större barnens inställning än till de mindre barnens. De minsta barnen kan inte ha någon inställning till adoptionen över huvud taget. Regeln innebär för de fallen att domstolen inte alls behöver ta hänsyn till barnets vilja.

Att domstolen enligt bestämmelsen skall ta hänsyn till barnets vilja innebär att en adoption normalt inte bör äga rum, om ett barn som har en grundad egen inställning i saken är motståndare – uttalat eller inte – till adoptionen.

I de flesta adoptionsärenden är dock förhållandena sådana att det inte råder någon tvekan om det lämpliga i att adoptionen äger rum. Sålunda föregås internationella adoptioner normalt av en utredning som tydligt klargör detta. Merparten av sådana adoptionsärenden gäller dessutom små barn som antingen inte kan uttrycka någon egen vilja över huvud taget eller som är för små för att själva kunna ta ställning till adoptionsfrågan. Att rätten skall beakta barnets ålder och mognad betyder att barnets inställning inte behöver utrönas i sådana fall. I de flesta adoptionsärenden innebär därför den nya regeln i praktiken inte någon förändring.

När det gäller barn som har fyllt tolv år är domstolen på grund av kravet på samtycke i 5 § första stycket skyldig att kontrollera att det finns ett uttryckligt godkännande till adoptionen från barnet. På grund av den nya bestämmelsen bör domstolen dessutom se till att barnet har haft en möjlighet att närmare redovisa sin inställning. Men även barn under tolv år är ofta så mogna att deras inställning i adoptionsfrågan måste efterhöras och hänsyn tas till deras inställning.

Undantagsbestämmelsen i 5 § andra stycket har inte ändrats. Det innebär att barnets samtycke inte behövs, om barnet skulle ta skada av att tillfrågas eller om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av en psykisk störning eller på grund av något annat liknande förhållande.

Enligt ett tillägg i 10 § skall socialnämnden söka klarlägga barnets inställning, om det inte är olämpligt. Frågan om i vilka fall utredningen bör innehålla något om barnets inställning behandlas i kommentaren till 10 §.

I *andra stycket* har två ändringar gjorts. Genom den första har ordet "församling" bytts ut mot "kommun" för att socialnämnderna organisatoriskt hör till kommunerna. Den andra innebär att kravet på att försäkringsgivaren skall vara svensk har tagits bort. En sådan begränsning kan numera inte anses förenlig med Sveriges internationella åtaganden.

I ärenden om adoption skall rätten inhämta upplysningar om barnet och sökanden samt huruvida ersättning eller bidrag till barnets underhåll har lämnats eller utlovats. Har barnet inte fyllt arton år, skall yttrande inhämtas från socialnämnden i den kommun där sökanden är folkbokförd och från socialnämnden i den kommun där den som har vårdnaden om barnet är folkbokförd.

Socialnämnden i den kommun där sökanden är folkbokförd skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Fader eller moder, vars samtycke till adoptionen inte krävs, skall ändå höras, om det kan ske. Vid adoption av adoptivbarn skall vad nu sagts i stället gälla adoptanten eller, om en make adopterat den andra makens barn, var och en av makarna. Finns en särskild förmyndare vars samtycke inte krävs, skall även han eller hon höras.

I ett nytt *andra stycke* ges en föreskrift om socialnämndens yttrande till domstolen. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 7.4.1. Det lämpligaste sättet för domstolen att få kännedom om barnets inställning är att yttrandet innehåller upplysningar härom. Yttrandena innehåller redan i dag ofta sådana upplysningar. Genom den föreslagna nya föreskriften säkerställs att domstolen får den nödvändiga informationen.

I den nya bestämmelsen anges att barnets inställning skall klarlägga "om det inte är olämpligt". Det är självfallet inte lämpligt att försöka klagöra en inställning hos ett barn som inte är gammalt eller moget nog att ha en egen uppfattning i saken. Det går inte att säga någon bestämd ålder för när ett barn bör tillfrågas. Utredaren får bedöma detta från fall till fall. Även i andra situationer än då barnet är mycket ungt kan det vara olämpligt att forska i barnets inställning. Det kan vara fallet om barnet är känsligt och labilt och om dess inställning har klarlagts genom annan utredning. Socialnämnden måste också beakta bestämmelserna i 5 § om att samtycke inte behövs om barnet skulle ta skada av att tillfrågas.

För att socialnämnden skall kunna lämna upplysningar i de fall detta bör ske måste utredaren sammanträffa med barnet och ställa frågor som kan ge kunskap om barnets inställning. Utredaren måste därvid uppträda med varsamhet och bör inte försöka pressa barnet på synpunkter. Om möjligt bör det dock klarläggas om barnet känner tvekan inför adoptionen.

Av yttrandet bör det framgå om barnet har några synpunkter på adoptionen. Ofta kan det räcka att det anges att barnets inställning efterforskats och att det därvid inte framkommit något som ger anledning att anta att barnet är tveksamt inför en adoption. Har det enligt utredarens bedömning inte varit lämpligt att tillfråga barnet, bör detta och skälen därtill anges.

Barnet torde i de stora flertalet adoptionsärenden vistas hos sökanden. I enlighet med ett påpekande från *Lagrådet* har bestämmelsen därför utformats som en skyldighet för socialnämnden i den kommun där sökanden är folkbokförd att klarlägga barnets inställning till adoptionen. Om i det enskilda fallet barnet vistas i någon annan kommun, kan soci-

6 kap. 10 d §

Vid bedömningen av frågor om vårdnad skall rätten ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Paragrafen är ny. Den gäller mål och ärenden angående vårdnad enligt 6 kap. Den är avsedd att säkerställa att hänsyn tas till barnets vilja i sådana mål. Paragrafen har behandlats i avsnitt 7.2.2.

Enligt den föreslagna bestämmelsen skall domstolen ta hänsyn till barnets vilja. Därvid skall barnets ålder och mognad beaktas. Att domstolen skall beakta barnets ålder och mognad betyder att det normalt skall fästas mer avseende vid de större barnens inställning än vid de mindres. De minsta barnen kan inte ha någon uttalad uppfattning över huvud taget. Regeln innebär för de fallen att domstolen inte alls behöver ta hänsyn till barnets vilja.

Att det anges särskilt i lagen att domstolen skall ta hänsyn till barnets vilja är avsett att markera att barnets vilja är en viktig omständighet vid den prövning som skall göras i mål och ärenden om vårdnad.

Hänsyn skall tas till barnets vilja vid alla frågor om vårdnad enligt 6 kap. Det innebär att bestämmelsen skall tillämpas även vid interimistiska beslut enligt 20 §. Den frågan behandlas närmare i avsnitt 7.2.2 och i kommentaren till 19 §.

Den nya bestämmelsen innebär att domstolen måste se till att barnet har haft en möjlighet att närmare redovisa sin inställning. Finns inte underlag för att ta hänsyn till barnets vilja bör därför – om barnet nått en sådan mognad att viljan har betydelse – utredningen kompletteras.

Enligt ett förslaget nytt stycke i 19 § skall den som verkställer en vårdnadsutredning söka klarlägga barnets inställning, om det inte är olämpligt. Frågan om i vilka fall utredningen bör innehålla något om barnets inställning behandlas i kommentaren till 19 §.

Genom ändringar i förmynderskapslagstiftningen införs från och med den 1 juli 1995 tre nya paragrafer, 10 a – c §§, i 6 kap. föräldrabalken (se avsnitt 5.1.4). Den nu aktuella bestämmelsen har placerats efter dessa paragrafer och betecknas därför 10 d §.

6 kap. 15 §

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses. Vårdnadshavaren skall, om inte särskilda skäl talar mot det, lämna sådana upplysningar rörande barnet som kan främja umgänget.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Vid *bedömningen av frågor om umgänge* skall rätten ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Rätten skall vidare beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

I ett tillägg till *fjärde stycket* föreskrivs att domstolen i mål om umgänge med barn enligt 6 kap. skall ta hänsyn till barnets vilja. Det skall ske med beaktande av barnets ålder och mognad.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 7.2.2. Den har sin motsvarighet i bestämmelserna om vårdnad i 10 d §. Här kan i övrigt hänvisas till vad som anförts i kommentaren till den paragrafen.

6 kap. 19 §

Rätten skall se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar. Om det behövs ytterligare utredning får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa sådan. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

I ett nytt *tredje stycke* föreslås en regel om skyldighet för utredaren att, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning. Regelen skall gälla för både vårdnads- och umgänges mål och är avsedd att säkerställa att domstolen får det underlag som är nödvändigt för att domstolen skall kunna ta hänsyn till barnets vilja. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 7.2.2.

Barnets inställning skall klarläggas "om det inte är olämpligt". Det är givetvis inte lämpligt att försöka få fram en inställning hos ett barn som inte är gammalt eller moget nog att ha en egen uppfattning i saken. Det går inte att säga någon bestämd ålder för när ett barn bör tillfrågas. Utredaren får bedöma detta från fall till fall. Även i andra situationer än då barnet är mycket ungt kan det vara olämpligt att forska i barnets inställning. Det kan vara fallet om barnet är särskilt känsligt och dess huvudsakliga inställning är känd genom annan utredning. Med anledning av vad Barnombudsmannen anförts finns det anledning att betona att bestämmelsen tar sikte på vad som kan vara olämpligt för barnet.

För att socialnämnden skall kunna lämna upplysningar i de fall detta bör ske måste utredaren sammanträffa med barnet och ställa frågor som kan ge kunskap om barnets inställning. Det är utredarens uppgift att på

ett sätt som är lämpligt med hänsyn till barnets ålder och mognad bedöma om barnet bör tillfrågas om sina synpunkter. Utredaren måste uppträda med varsamhet och med respekt för den lojalitetskonflikt som barnet befinner sig i. Barnet får inte pressas på synpunkter.

Av yttrandet bör framgå sådana observationer som utredaren kunnat göra och som kan ge en bild av barnets inställning. Eventuella uttalade ståndpunkter från barnets sida bör noteras, varvid utredaren bör ange vilken betydelse som enligt hans eller hennes mening bör tillmätas sådana uttalanden.

Har det enligt utredarens bedömning inte varit lämpligt att tillfråga barnet, bör detta och skälen därtill anges.

Skyldigheten för domstolen att ta hänsyn till barnets vilja gäller även interimistiska beslut enligt 20 §. Inför sådana beslut kan ingen egentlig utredning göras. Om föräldrarna inte är överens om vårdnad och umgänge när frågan skall avgöras interimistiskt, torde rätten dock i allmänhet inhämta upplysningar från socialnämnden inför beslutet. I sådana upplysningar bör barnets inställning anges, om det är möjligt och lämpligt. Barnets vilja kan emellertid självfallet inte utredas och redovisas lika utförligt som i en fullständig vårdnads- eller umgängesutredning.

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

De nya bestämmelserna träder i kraft den 1 januari 1996. Några särskilda övergångsbestämmelser har inte meddelats. Det innebär att de nya bestämmelserna tillämpas även i mål som anhängiggjorts före ikraftträdandet (se avsnitt 8). Det kan i något fall innebära att utredningen får kompletteras i efterhand.

10.2 Förslaget till lag om ändring i namnlagen (1982:670)

I namnlagen föreslås ändringar i 45 och 48 §§.

45 §

En ansökan om förklaring att ett namnbyte enligt 6, 8 eller 11 § är förenligt med barnets bästa prövas av den domstol som tar upp frågor om vårdnaden om barnet.

I ärenden enligt första stycket skall domstolen, om det kan ske, höra den vars efternamn barnet bär, om denne inte är vårdnadshavare. Domstolen skall även inhämta yttrande från socialnämnden.

Socialnämnden skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

I ärenden enligt första stycket får domstolen förordna att vardera parten skall bära sin rättegångskostnad.

Genom ett nytt *tredje stycke* åläggs socialnämnden en skyldighet att, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning när det gäller namnändringen.

Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 7.4.1. Den överensstämmer i sak med en motsvarande regel i 4 kap. 10 § föräldrabalken angående adoption. Här kan hänvisas till vad som anförts i författningskommentaren till den bestämmelsen.

48 §

För den som är under 18 år görs anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt denna lag av barnets vårdnadshavare. Har barnet fyllt 12 år får sådan anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av en psykisk störning eller på grund av något annat liknande förhållande.

Vid bedömningen av om ett namnbyte enligt 6, 8 eller 11 § är förenligt med barnets bästa skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

I ett nytt *andra stycke* åläggs domstolen att ta hänsyn till barnets vilja i ärenden om namnbyte enligt 6, 8 eller 11 §. Det skall ske med beaktande av den ålder och mognad som barnet nått. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 7.4.1.

Regeln är avsedd att stärka barnens rätt genom att det skapas en garanti för att namnbyten inte äger rum utan att hänsyn tas till viljan hos de barn som har en egen inställning till namnfrågan. Att domstolen skall beakta barnets ålder och mognad betyder att mer avseende skall fästas vid de större barnens inställning än vid de mindre barnens. De allra minsta barnen kan naturligtvis inte ha någon inställning till namnbytet över huvud taget.

Barnets vilja är en viktig omständighet. I de fall där barnets samtycke inte är en absolut förutsättning för namnbyte är dock barnets inställning inte avgörande; andra omständigheter kan tillsammans väga tyngre.

På grund av den nya bestämmelsen bör domstolen se till att de barn som kan antas ha uppnått tillräcklig mognad har haft en möjlighet att närmare redovisa sin inställning.

Enligt ett tillägg i 45 § skall socialnämnden söka klarlägga barnets inställning, om det inte är olämpligt.

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

De nya bestämmelserna träder i kraft den 1 januari 1996. Några särskilda övergångsbestämmelser har inte meddelats. Det innebär att de nya bestämmelserna tillämpas även i ärenden som anhängiggjorts före ikraftträdandet (se avsnitt 8). Det kan i något fall innebära att utredningen får kompletteras i efterhand.

10.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Prop. 1994/95:224

I lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) föreslås ett tillägg till 36 §. Tillägget rör frågan om vem som skall vara ställföreträdare för barn under 15 år. Den nya bestämmelsen har behandlats i avsnitt 7.5.2.

36 §

Om den unge har fyllt 15 år, har han rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Den som är förordnad enligt rättshjälpslagen (1972:429) som offentligt biträde för någon som är under 15 år, utan att samtidigt vara biträde för vårdnadshavaren, är utan särskilt förordnande den unges ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser.

Barn som är yngre än 15 år bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras.

I mål och ärenden enligt LVU har barn ställning som part. Barn som har fyllt 15 år är själva processbehöriga, medan yngre barn måste företrädas av en ställföreträdare. Utan att det sägs i paragrafen är den eller de som är vårdnadshavare legala ställföreträdare för barnet. Det gäller oavsett om barnet fyllt 15 år eller inte.

I ett nytt *andra stycke* införs nya regler om att barnet ibland kan få ytterligare en ställföreträdare. Bakgrunden till den bestämmelsen är att det med hänsyn till att barn och vårdnadshavare kan ha motstridiga intressen i vissa mål och ärenden är mindre lämpligt att barn är beroende av föräldrarnas vilja när det t.ex. gäller att överklaga ett beslut.

Den nya regeln innebär att för det fall ett offentligt biträde förordnats för den unge enligt rättshjälpslagen, biträdet automatiskt också är den unges särskilda ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser.

Genom lagändringen får barnet en självständig ställning gentemot vårdnadshavaren i vissa mål och ärenden enligt LVU. Sålunda kan barnet genom sin ställföreträdare överklaga domstolens avgöranden och vidta andra processhandlingar.

Ställföreträdaren skall tillvarata barnets intresse. Han bör alltså framföra de synpunkter och de önskemål som barnet har. Skulle ställföreträdaren ha en annan uppfattning än barnet, bör han med beaktande av barnets önskemål hävda den uppfattning som han anser bäst tjänar barnets intresse. Om barnet så önskar, skall han t.ex. se till att beslut och domar blir överklagade.

Ställföreträdaren är samtidigt barnets offentliga biträde och skall i den egenskapen ta till vara barnets bästa i olika hänseenden. Han skall bl.a. fungera som barnets rådgivare. Vidare skall han bevaka att nödvändig utredning angående barnets person, t.ex. utlåtanden från barnpsykologer eller annan expertis, inhämtas.

I *tredje stycket* har gjorts en redaktionell förändring.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

Den nya bestämmelsen träder i kraft den 1 januari 1996. Några särskilda övergångsbestämmelser har inte meddelats. Det innebär att den nya bestämmelsen tillämpas även i mål och ärenden som anhängiggjorts före ikraftträdandet (se avsnitt 8).

10.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap

3 kap. 2 §

Registrerade partner får varken gemensamt eller var för sig anta adoptivbarn enligt 4 kap. föräldrabalken. Inte heller får registrerade partner enligt 6 kap. 10 a § föräldrabalken utses att gemensamt utöva vårdnaden om en underårig.

Lagen (1984:1140) om insemination och lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen gäller inte för registrerade partner.

Paragrafen har ändrats på så sätt att hänvisningen nu avser de nya bestämmelserna om särskild vårdnadshavare i 6 kap. 10 a § föräldrabalken i stället för som tidigare bestämmelserna om särskilt förordnade förmyndare i 13 kap. 8 §. Ändringen är en följdändring till de nya förmynderskapsbestämmelserna (se avsnitt 5.1.4 och 7.4.2).

Nu aktuella lagförslag i betänkandet Barnets rätt 3
Om barn i vårdnadstvister - talerätt för barn m.m.
(SOU 1987:7)

Prop. 1994/95:224
Bilaga 1

Betänkandet innehåller vissa lagförslag som saknar betydelse i detta ärende. Här anges endast nu aktuella förslag tillsammans med lagrummens eller relevanta delar av lagrummens nuvarande lydelse. Övriga förslag i betänkandet samt där i övrigt återgivna lagrum eller del av lagrum markeras här med ... (tre punkter). Ingresserna till lagförslagen anges här på samma sätt som i betänkandet.

1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken

dels att 6 kap. 5—6, 9, 14—15, 17—20 och 22 §§, 11 kap. 17 § samt 21 kap. 6 och 13 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i balken skall införas fyra nya paragrafer, 6 kap. 17 a §, 23 och 24 §§ samt 21 kap. 17 §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap. Om vårdnad och umgänge

1 - 16 §§

...

17 §

Frågor om vårdnad eller umgänge tas upp av rätten i den ort där vårdnadshavaren eller någon av vårdnadshavarna har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4—8 och 10 §§ samt frågor om umgänge som avses i 15 § handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är *föräldrarna* överens i saken, kan de dock anhängiggöra saken genom ansökan.

Frågor om vårdnad som avses i 4—10 §§ samt frågor om umgänge som avses i 15 § handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är *parterna* överens i saken, kan de dock anhängiggöra saken genom ansökan.

I mål om vårdnad kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

I mål enligt 4 – 10 och 15 §§ är även barnet part. Barnet får dock inte väcka talan om ändring i vårdnaden eller om umgänget.

Har barnet fyllt tolv år, får det självt föra sin talan.

Är barnet yngre än tolv år, förs dess talan av den eller dem som är vårdnadshavare för barnet. Finns det anledning att anta att barnet och vårdnadshavaren har motstridiga intressen i saken eller är fråga om tillämpning av 7, 8, 9, 10 eller 15 §, förs dock barnets talan av en särskild ställföreträdare. Den som är förordnad enligt rättshjälpslagen att vara offentligt biträde för barnet är utan särskilt förordnande också dess särskilde ställföreträdare.

Barnet får åläggas skyldighet att inställa sig personligen inför rätten, endast om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att inställa sig. Barnet får höras, om det kan ske utan risk för att barnet tar skada.

22 §

I mål *eller ärenden* om vårdnad eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1 - 7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. En part kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han eller hon har förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om det annars finns särskilda skäl.

I mål om vårdnad eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1 - 7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. En part kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han eller hon har förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om det annars finns särskilda skäl. *Skyldighet att ersätta rättegångskostnad får dock inte åläggas den som inte har fyllt aderton år.*

Skall en part enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden helt eller delvis, kan han eller hon förpliktas att tillsammans med parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta om detta även om någon part inte yrkar det.

Denna paragraf tillämpas också när målet *eller ärendet* handläggs i högre rätt.

Denna paragraf tillämpas också när målet handläggs i högre rätt.

23 - 24 §§

...

10 kap. Om förmyndare

18 §

Ansökan om förordnande eller entledigande av en förmyndare får göras, förutom av överförmyndaren och förmyndare, av den underårige själv, *om denne har fyllt sexton år*, samt av hans eller hennes make och närmaste släktingar. *En förmyndare som inte längre är lämplig att utöva vårdnaden får entledigas även på ansökan av socialnämnden.* Frågor som avses i denna paragraf skall rätten också ta upp självmant, när anledning förekommer till det.

11 kap. Om förmyndare

17 §

Ansökan om förordnande eller entledigande av en förmyndare får göras, förutom av överförmyndaren och förmyndare, av den omyndige själv, av hans eller hennes make och närmaste släktingar *samt, när fråga är om underårig, även av socialnämnden.* Frågor som avses i denna paragraf skall rätten också ta upp självmant, när anledning förekommer till det.

I ärende som avses i första stycket skall rätten, *när det rör en underårig som fyllt sexton år, bereda denne* tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

Rättens beslut i ärende som avses i första stycket får överklagas, förutom av den som beslutet särskilt rör, av var och en som har rätt att göra ansökan.

I ärende som avses i första stycket skall rätten *bereda den omyndige* tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

Mot rättens beslut i ärende som avses i första stycket får talan föras, förutom av *den omyndige och annan* som beslutet särskilt rör, av var och en som har rätt att göra ansökan.

I ärende som avses i första stycket får den omyndige själv föra sin talan om han eller hon har fyllt tolv år.

Är den omyndige yngre än tolv år, förs hans eller hennes talan i ärende som avses i första stycket av en särskild ställföreträdare. Den som är förordnad enligt rätts-hjälpslagen att vara offentligt biträde för den omyndige är utan särskilt förordnade också dennes särskilde ställföreträdare.

21 kap. Om verkställighet av domar eller beslut om vårdnad eller umgänge m.m.

6 §

Länsrätten kan vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad och umgänge prövas på nytt. Sådan fråga tas upp av allmän domstol på *ansökan* av den som har varit part i målet hos länsrätten eller på *ansökan* av socialnämnden.

Länsrätten kan vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad eller umgänge prövas på nytt. Sådan fråga tas upp av allmän domstol på *talán* av den som varit part i målet hos länsrätten eller på *talán* av socialnämnden. *Barnet får dock inte väcka sådan talán.*

Länsrätten får även i annat fall vägra verkställighet, om det finns risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

13 §

Länsrätten får, enligt vad som är skäligt, förordna att den ena parten skall ersätta motpartens kostnader i ett mål enligt detta kapitel.

Kostnader för utförande av uppdrag enligt 2 § första stycket andra meningen, för hämtning av en part till förhandling, för hämtning eller omhändertagande av barn och för läkarundersökning betalas av allmänna medel. Rätten får efter vad som är skäligt besluta att en part som har föranlett kostnad för hämtning skall helt eller delvis betala kostnaden till statsverket.

Skyldighet att ersätta kostnad får inte åläggas den som inte har fyllt aderton år.

Den som har hand om barnet får tillerkännas ersättning och förskott med anledning av kostnader för resa och uppehälle i samband med inställelse vid läkarundersökning enligt 11 §. Härvid gäller 15 § förvaltningsprocesslagen (1971:291).

Frågor om ersättning enligt andra och *tredje* styckena prövas av länsrätten.

Frågor om ersättning enligt andra och *fjärde* styckena prövas av länsrätten.

17 §

I mål enligt detta kapitel är även barnet part. Barnet får dock inte ansöka om verkställighet.

Har barnet fyllt tolv år, får det självt föra sin talan.

Är barnet yngre än tolv år, förs dess talan av en särskild ställföreträdare. Den som är förordnad enligt rätshjälpslagen att vara offentligt biträde för barnet är utan särskilt förordnande också dess särskilde ställföreträdare.

2 Förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Prop. 1994/95:224
Bilaga 1

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972:429) att 41-45 §§ skall ha nedan angivna lydelse

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Rättshjälp genom offentligt biträde

41 §

Rättshjälp genom offentligt biträde beviljas i mål eller ärende

1. hos allmän domstol när barnet för talan enligt 6 kap. föräldrabalken och talan inte utförs av barnets vårdnadshavare eller när underårig för talan enligt 11 kap. 17 § föräldrabalken,

2. hos förvaltningsdomstol när ett barn för talan i mål enligt 21 kap. föräldrabalken.

1 - 14

3 - 17

...

...

42 §

Rättshjälp genom offentligt biträde skall beviljas den som åtgärden avser och i mål eller ärende som avses i 41 § 3 även vårdnadshavare, om det ej måste antagas att behov av biträde saknas.

Rättshjälp genom offentligt biträde skall beviljas den som åtgärden avser och i mål eller ärende som avses i 41 § 5 även vårdnadshavare, om det ej måste antagas att behov av biträde saknas. *Sådan rättshjälp får dock inte beviljas vårdnadshavare i mål enligt 20 § första stycket 4 lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga.*

I mål eller ärende som avses i 41 § 1, 2, 5 och 6 skall rättshjälp genom offentligt biträde alltid beviljas barnet, om det inte har fyllt tolv år.

44 §

Har den som beviljats rättshjälp enligt 41 § till offentligt biträde själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas,

Har den som beviljats rättshjälp enligt 41 § till offentligt biträde själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas,

om ej hans anlitan­de skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. *Har både den unge och vårdnadshavaren beviljats rättshjälp i mål eller ärende som avses i 41 § 3, förordnas gemensamt biträde, om det ej finns motstridiga intressen mellan dem.*

I fråga om offentligt biträde äger bestämmelserna i 19 § första stycket, 21 § första stycket sista meningen, andra och tredje styckena, 22 § första – tredje, femte och sjätte styckena samt 23 § motsvarande tillämpning.

om ej hans anlitan­de skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.

I fråga om offentligt biträde äger bestämmelserna i 21 § första stycket sista meningen, andra och tredje styckena, 22 § första – tredje, femte och sjätte styckena samt 23 § motsvarande tillämpning. *Byte av offentligt biträde får i mål eller ärende som avses i 41 §1, 2, 5 och 6 också ske, om det behövs med hänsyn till målets svårighetsgrad och biträdets erfarenhet.*

I fråga om beslut som meddelas med stöd av andra stycket äger 43 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Ersättning till offentligt biträde utgår av allmänna medel.

45 §

I mål eller ärende som avses i 41 § får offentligt biträde föranställa om sådan utredning som är skäligen påkallad för tillvaratagande av dens rätt som beviljats rättshjälp och som ej kan erhållas genom myndighet som handlägger målet eller ärendet.

Har offentligt biträde ej utsetts, får rättshjälpsmyndigheten på ansökan av den som beviljats rättshjälp besluta om utredning.

Den som efter beslut av offentligt biträde eller rättshjälpsmyndighet medverkat vid utredning har rätt till ersättning av allmänna medel enligt bestämmelser som regeringen meddelar. I fråga om fastställande av ersättning äger 43 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Har ett barn som är part i mål som anges i 41 § 1 beviljats rättshjälp, skall kostnad för vittne, sakkunnig eller annan bevisning, som har åberopats av barnet, ersättas av allmänna medel.

3 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)

Prop. 1994/95:224
Bilaga 1

Härigenom föreskrivs i fråga om socialtjänstlagen (1980:620) att 10, 12, 48 och 56 §§ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10, 12 och 48 §§

...

56 §

Barn som har fyllt 15 år har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Barn som har fyllt 12 år har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Är barnet yngre än 12 år, förs dess talan av den eller dem som är vårdnadshavare för barnet. I mål vid domstol om flyttningsförbud enligt 28 § förs dock barnets talan av en särskild ställföreträdare. Den som är förordnad enligt rätts hjälpslagen att vara offentligt biträde för barnet är utan särskilt förordnande också dess särskilde ställföreträdare

Barn som är yngre bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det.

Barn som är yngre än 12 år bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det.

...

4 Förslag till lag om ändring i lagen (1980:621) [numera (1990:52)] med särskilda bestämmelser om vård av unga

Prop. 1994/95:224
Bilaga 1

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga att 1, 8 a och 19 §§ [numera lagen (1990:52) 1, 22 och 36 §§] skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom skall göras i samförstånd med den unge och hans vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen (1980:620).

Den som är under 18 år skall dock beredas vård enligt denna lag, om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom och, när den unge har fyllt 15 år, av honom själv.

...

Den som är under 18 år skall beredas vård med stöd av denna lag om det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom och, när den unge har fyllt 12 år, av honom själv.

...

22 §

Om det kan antas att den som är under 20 år till följd av ett beteende som avses i 3 § kommer att behöva beredas vård enligt denna lag om beteendet fortsätter och det stöd eller den behandling som den unge behöver inte kan ges med samtycke av honom själv, om han har fyllt 15 år, och av hans vårdnadshavare, får socialnämnden besluta

1. att den unge skall hålla regelbunden kontakt med en särskilt utsedd kontaktperson, eller

2. att den unge skall delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten

8 a §

Kan det antas att den som är under 20 år till följd av ett sådant beteende som avses i 1 § andra stycket 2 kommer att behöva beredas vård enligt denna lag om beteendet fortsätter och kan det stöd eller den behandling som behövs inte ges den unge med samtycke av honom, om han har fyllt 12 år och, om han står under någons vårdnad, av vårdnadshavaren, får socialnämnden besluta

När ett sådant beslut meddelas skall en särskild behandlingsplan finnas. ...

Prop. 1994/95:224
Bilaga 1

36 §

Om den unge har fyllt 15 år, har han rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Barn som är yngre bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras.

19 §

Har den unge fyllt 12 år, har han rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Är den unge under 12 år, förs hans talan av den eller dem som är vårdnadshavare för honom. I mål vid domstol förs dock den unges talan alltid av en särskild ställföreträdare. Den som är förordnad enligt rättshjälpslagen att vara offentligt biträde för den unge är utan särskilt förordnande också hans särskilde ställföreträdare.

Barn som är yngre än 12 år bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det.

Sammanfattning av betänkandet Barnets rätt 3 Om barn i vårdnadstvister - talerätt för barn m.m. (SOU 1987:7) i nu aktuella delar

Prop. 1994/95:224
Bilaga 2

Talerätt för barnet (Avd. I)

Enligt våra direktiv skall vi överväga i vilken omfattning barn bör ha talerätt i mål om vårdnad och umgänge samt hur barnets rättsliga ställning enligt den sociala lagstiftningen kan förbättras.

I dag anses barnet inte vara part - ha talerätt - i mål om vårdnad eller umgänge enligt föräldrabalken (FB) annat än i vissa undantags-situationer. Talerätten tillkommer i princip bara föräldrarna och i vissa fall socialnämnden. I den sociala lagstiftningen - socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) - har däremot barnet ställning som part.

Vi föreslår att barnet genomgående skall ha ställning som part - ha talerätt - i mål om vårdnad och umgänge enligt FB samt i mål om verkställighet av domar och beslut i sådana mål. Detta harmonierar med den allmänna principen i vår rättsordning som säger att var och en som har ett av rättsordningen skyddat intresse också har talerätt rörande det intresset. Mål om vårdnad och umgänge skall ju avgöras i enlighet med barnets bästa, och en talerätt för barnet i dessa mål är därför enligt vår mening en naturlig ordning.

Innehållet i barnets talerätt

Vi anser att barnets talerätt skall vara i princip obegränsad. Dock skall barnet inte kunna väcka talan om ändring i fråga om vårdnaden eller umgänget. Barnet skall alltså inte kunna ta initiativ till en process mot föräldrarna om att vårdnaden skall tas ifrån föräldrarna eller endera av dem. För de fall då det finns ett uttalat behov av en ändring i fråga om vårdnaden eller umgänget med hänsyn till barnet och ingen av föräldrarna är beredd att väcka talan om det, föreslår vi att socialnämnden skall ha rätt att väcka en sådan talan.

I fråga om innehållet i barnets talerätt i de sociala målen föreslår vi inga förändringar. Liksom i dag skall alltså bara socialnämnden kunna ta initiativ t.ex. till att ett barn bereds vård enligt LVU.

Genom förslaget att införa talerätt för barnet i vårdnads- och umgängesmålen kommer barnet att inta i det stora hela samma ställning i dessa mål som i de sociala målen.

Talerätten för barnet innebär inte på något sätt att barnet tvingas eller pressas till att parti för endera föräldern.

Utöandet av barnets talerätt

I sociala mål, där ju barnet redan i dag är part, har de större barnen (de som fyllt 15 år) rätt att själva föra sin talan. Det tekniska uttrycket för detta är att barnet fr.o.m. 15 års ålder är processbehörigt i sådana mål.

När det gäller mindre, icke processbehöriga barn måste enligt gällande ordning barnets talan utföras av en ställföreträdare. Hittills har man i allmänhet ansett att den uppgiften kan fullgöras av vårdnadshavaren (föräldrarna).

I och med att man ger barnet en generell talerätt i personliga angelägenheter får frågan om hur talerätten skall utövas en helt annan betydelse än hittills. Det är otänkbart att de mindre barnen själva skall kunna agera som part i en rättegång. Också för de större barnen kan det vara svårt att stå ensam som part i en process.

Vi föreslår att större barn skall ha rätt att själva föra sin talan – vara processbehöriga – i alla mål som rör deras personliga angelägenheter, dvs. inte bara i sociala mål utan även i mål om vårdnad, umgänge och verkställighet.

Vi föreslår vidare att åldersgränsen för barns processbehörighet sänks från 15 till 12 år.

När man ger barn partsställning i mål om deras personliga angelägenheter blir det en viktig fråga vem som skall företräda de icke processbehöriga barnen i vanliga vårdnads- och umgängesfrågor. Med vanliga vårdnads- och umgängesfrågor menar vi sådana mål som gäller att avgöra vårdnads- och umgängesfrågan när föräldrarna skiljer sig eller det i annat fall blir aktuellt att ändra på vårdnadsansvaret föräldrarna emellan. Vi anser att i normalfallet föräldrarna skall kunna företräda barnet i dessa mål så länge de är ense. Enligt vår mening är det nämligen ett överordnat intresse att föräldrarna efter en skilsmässa eller i en liknande situation kan samarbeta om sitt barn. Att i detta läge förse barnet med en särskild ställföreträdare med uppgift att bevaka barnets speciella intressen kan äventyra samförståndet och samarbetsförutsättningarna mellan ett par "skilsmäsoföräldrar".

Vi föreslår alltså att i vanliga vårdnads- och umgängesfrågor det mindre barnet skall företrädas av en särskild ställföreträdare bara när föräldrarna inte kan komma överens i vårdnadsfrågan eller det finns särskild anledning att anta att föräldrarnas överenskommelse inte överensstämmer med barnets intressen.

I andra vårdnads- och umgängesfrågor liksom i mål om umgänge eller verkställighet samt i de sociala målen måste man utgå från att föräldrarna och barnet kan ha skilda intressen. Vi föreslår därför den förändringen i förhållande till gällande ordning att det alltid skall finnas en särskild ställföreträdare för det icke processbehöriga barnet i sådana mål. Uppgiften att vara barnets särskilda ställföreträdare skall ankomma på ett offentligt biträde enligt rätts hjälp lagen. Ett sådant biträde skall alltid förordnas för barnet i dessa fall.

Enligt våra förslag får alltså det offentliga biträdet, när det gäller icke processbehöriga barn, en annan ställning i målet än den som i dag tillkommer barnets offentliga biträde i en LVU-process. Det offentliga biträdet får behörighet att till alla delar företräda barnet i målet och skall t.ex. kunna överklaga en dom eller ett beslut som har gått barnet emot. Att så inte har kunnat ske i LVU-mål har påtalats som en brist i gällande lagstiftning.

Även de större, processbehöriga barnen skall kunna få ett offentligt biträde. Vi anser att den möjligheten skall finnas i alla mål som avser barnets personliga angelägenheter, alltså inte bara som i dag i mål enligt LVU utan också i vårdnads- umgänges- och verkställighetsmål samt i mål om flyttningsförbud. När det gäller de vanliga vårdnadsmålen räknar vi med att det normalt inte skall behöva utses ett offentligt biträde för ett processbehörigt barn så länge föräldrarna är ense i fråga om vårdnaden.

Det offentliga biträdets roll blir något annorlunda när det är fråga om ett processbehörigt barn än när det gäller ett mindre barn. Uppgiften för biträdet blir är att *biträda*, inte att *företräda* den unge i målet. För att biträdet skall kunna företräda den unge krävs att denne lämnar ett formligt uppdrag (fullmakt) till biträdet att vara hans ombud i målet.

Vi föreslår vidare att den särskilda regel som medger att det förordnas ett gemensamt offentligt biträde för barnet och vårdnadshavaren i mål enligt LVU utmönstras ur lagstiftningen.

Ordningen med offentligt biträde är helt kostnadsfri för barnet. Att barnet görs till part i vårdnads-, umgänges- och verkställighetsmålen skall enligt våra förslag inte heller i något annat hänseende få leda till att barnet belastas med kostnader för rättegången.

Vi räknar inte med att vårdnadsprocesserna blir mer omfattande eller mer komplicerade genom våra förslag. Tvärtom är ett av syftena med att göra barnet till part att föräldrarna skall bli mer benägna till samförståndslösningar i vårdnadsfrågan och att det förhållandet att också barnet skall vara part i processen skall kunna verka dämpande på motsättningarna mellan föräldrarna.

Våra förslag kan beräknas innebära en viss ökning av antalet förordnanden av offentligt biträde. Vi förordar å andra sidan att man i större utsträckning än i dag skall anlita andra än jurister som offentligt biträde. Kostnadsökningen för våra förslag bör bli måttlig. Vi håller inte för uteslutet att den ordning som vi föreslår leder till kostnadsbesparingar i ett längre perspektiv genom att benägenheten att driva vårdnadsprocesser dämpas.

Socialt bistånd till ungdomar

Vi har haft anledning att särskilt ta upp två frågor om möjligheterna att ge socialt bistånd till barn mot vårdnadshavarens vilja. Den ena gäller om det skall vara möjligt för en socialnämnd att lämna sådant bistånd till ungdomar för att de skall kunna bo utom föräldrahemmet. Den andra frågan avser om socialnämnden skall kunna utse en kontaktperson för barnet mot vårdnadshavarens vilja.

Hittills har det inte ansetts möjligt att ge ett barn socialt bistånd till ett boende utanför föräldrahemmet mot vårdnadshavarens vilja, eftersom det skulle strida mot de grundläggande bestämmelserna i FB om vårdnaden. Dessa har ansetts ge vårdnadshavaren en rätt att bestämma om barnets vistelseort.

I linje med vår allmänna inställning att barn så långt det är möjligt skall behandlas som självständiga individer föreslår vi att socialt bistånd skall kunna utgå till ett barn, som har fyllt tolv år, även mot vårdnadshavarens (föräldrarnas) vilja. Härför skall dock krävas särskilda skäl med hänsyn till barnets behov av ett mer självständigt liv. Avsikten är att härmed öppna möjlighet för socialt bistånd till ungdomar i de övre tonåren för ett eget boende, när det inte går att finna någon annan rimlig lösning på en konflikt mellan den unge och hans föräldrar. Vidare klargörs att det skall vara möjligt att förordna en särskild kontaktperson för ett äldre barn, även när föräldrarna inte är med på det.

Sekretesskydd för barnet gentemot vårdnadshavaren

Barn åtnjuter i dag i princip samma sekretesskydd som vuxna. Skyddet gäller emellertid normalt inte i förhållande till den enskilde själv. Den enskilde kan därför samtycka till att en sekretesskyddad uppgift lämnas ut.

När det är fråga om barn leder dessa regler till att barnets vårdnadshavare har rätt att ta del av sekretesskyddade uppgifter angående barnet, eftersom vårdnadshavaren i egenskap av barnets ställföreträdare i personliga angelägenheter normalt utövar dess befogenheter. Detta är i de flesta fall en naturlig och rimlig ordning. För att vårdnadshavaren skall kunna fullgöra sin skyldighet att ge barnet god områdnad och fostran måste han eller hon kunna få ta del av allehanda uppgifter rörande barnet vilka är skyddade av sekretess.

I speciella situationer bör det emellertid finnas möjlighet för en myndighet att vägra att lämna ut sekretesskyddade uppgifter om ett barn även till vårdnadshavaren. Vi föreslår därför att sekretess skall gälla gentemo vårdnadshavaren, om det finns särskild anledning att anta att barnet skulle ta skada (lida men) om uppgiften lämnas ut till denne. Sekretessen skall här gälla oavsett barnets ålder. Sekretess bör gälla gentemot vårdnadshavaren också i de fall då en ung människa har vänt sig i förtroende till en myndighet för att få råd och hjälp. Vi föreslår därför att uppgifter om den som har fyllt tolv år inte får lämnas ut till vårdnadshavaren utan den unges medgivande, om uppgiften har lämnats i förtroende eller inhämtats i samband med att den unge hänvänt sig till myndigheten i förtroende.

Informationsfrågor

I ett särskilt kapitel betonar vi vikten av att information om barns rättigheter når ut till barnen själva och till deras föräldrar liksom till myndigheter och andra som har med barn att göra. Vi tar upp olika informationskanaler och nämmer särskilt skolans och socialnämndens roll. Framför allt understryker vi hur viktigt det är att varje kommun ordnar det så att barnen får veta vart de kan vända sig för att få hjälp med sina problem och information om sina rättigheter.

Följande har anmodats eller beretts tillfälle att yttra sig:

1. Hovrätten över Skåne och Blekinge
2. Hovrätten för Nedre Norrland
3. Stockholms tingsrätt
4. Göteborgs tingsrätt
5. Kammarrätten i Jönköping
6. Länsrätten i Stockholms län
7. Domstolsverket
8. Socialstyrelsen
9. Lunds universitet, juridiska fakultetsstyrelsens forskningsnämnd
10. Riksdagens ombudsmän
11. Socialnämnden i Malmö
12. Sveriges advokatsamfund
13. Sveriges domareförbund
14. Föreningen Jurister vid de allmänna advokatbyråerna
15. Sveriges psykologförbund
16. Sveriges skolkuratorers förening
17. Sveriges socionomers riksförbund
18. Svenska föreningen för barnpsykiatriska kuratorer
19. Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivare (KLFR)
20. Delegationen för familjerådgivning
21. Fosterhemmens Riksförbund (FR) (ej yttrat sig)
22. Föreningen BRIS - Barnens Rätt I Samhället
23. Riksförbundet Hem och Skola (RHS)
24. Rädda Barnens riksförbund
25. Umgångerätts Föräldrarnas Riksförening (UFR)

Övriga som yttrat sig:

26. Riksförbundet Kristen Fostran (RKF)
27. Svenska Föreningen för Barn- och Ungdomspsykiatri
28. Barn- och ungdomspsykiatriska verksamheten vid Östersunds sjukhus

Sammanfattning av departementspromemorian Barns rätt att komma till tals (Ds 1994:85)

Prop. 1994/95:224
Bilaga 4

I promemorian görs en genomgång av sådana mål och ärenden i domstolarna som rör barn. Utgångspunkten för genomgången är att reglerna skall tillförsäkra barnen en rätt att komma till tals. Barnets vilja bör tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Syftet med promemorian är att undersöka om dessa principer är tillgodosedda i svensk rätt och att lämna förslag på kompletteringar.

Genomgången sker mot bakgrund av de krav som ställs i FN:s konvention 1989 om barnets rättigheter. Enligt artikel 12 i konventionen skall barn ha rätt att uttrycka sin åsikt och få den respekterad. Till grund för frågornas behandling i promemorian ligger också förslag från utredningen om barnens rätt om bl.a. talerätt för barn i vissa familjerättsliga mål och ärenden.

I promemorian föreslås uttryckliga bestämmelser om barns rätt att komma till tals i mål och ärenden om vårdnad och umgänge, adoptionsärenden och namnärenden. Vid avgörande av vad som är till barnets bästa skall domstolen beakta barnets vilja i den utsträckning det är motiverat med hänsyn till barnets ålder och mognad.

Vidare föreslås att den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klargöra barnets inställning i frågan och redovisa den för rätten.

I promemorian föreslås också en regel om särskild ställföreträdare för barnet i mål och ärenden enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). För barn som inte har fyllt 15 år skall det offentliga biträde som kan förordnas enligt rättshjälpslagen vara barnets särskilda ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser. Det offentliga biträdet kan därigenom föra barnets talan och t.ex. överklaga ett beslut om vård.

De nya bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 juli 1995.

1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken

dels att 4 kap. 6 och 10 §§ samt 6 kap. 15 och 19 §§ skall ha följande lydelse,

dels att det i 6 kap. skall införas en ny paragraf, 10 d §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

4 kap.

6 §

Rätten skall pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd får ges endast om adoptionen är till fördel för barnet samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen.

Ansökningen får inte bifallas, om det från någon sida har getts eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll. Underhållsbidrag i form av engångsbelopp är dock inte hinder för tillstånd till adoptionen, om beloppet har inbetalts till socialnämnden i den *församling* där adoptanten är folkbokförd eller om det till nämnden har utfärdats en förbindelse på beloppet, vilken har godkänts av sökanden och nämnden. För det belopp som har inbetalts till nämnden skall

Rätten skall pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd får ges endast om adoptionen är till fördel för barnet samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen. *Vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, fästa särskilt avseende vid barnets vilja med hänsyn tagen till den ålder och mognad barnet nått.*

Ansökningen får inte bifallas, om det från någon sida har getts eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll. Underhållsbidrag i form av engångsbelopp är dock inte hinder för tillstånd till adoptionen, om beloppet har inbetalts till socialnämnden i den *kommun* där adoptanten är folkbokförd eller om det till nämnden har utfärdats en förbindelse på beloppet, vilken har godkänts av sökanden och nämnden. För det belopp som har inbetalts till nämnden skall

genom dess försorg hos ett svenskt försäkringsbolag inköpas en efter underhållsskyldigheten anpassad livränta åt barnet, om inte avtalet hindrar det eller nämnden finner att beloppet kan användas på något annat lämpligt sätt för barnets underhåll.

genom dess försorg hos ett svenskt försäkringsbolag inköpas en efter underhållsskyldigheten anpassad livränta åt barnet, om inte avtalet hindrar det eller nämnden finner att beloppet kan användas på något annat lämpligt sätt för barnets underhåll.

Ett avtal om ersättning eller underhåll, som borde ha medfört att ansökningen avlogs om rätten hade känt till avtalet, är utan verkan även om ansökningen bifalls.

Lydelse enl prop. 1993/94:251 Föreslagen lydelse

10 §

I ärenden om adoption skall rätten inhämta upplysningar om barnet och sökanden samt huruvida ersättning eller bidrag till barnets underhåll har lämnats eller utlovats. Har barnet inte fyllt arton år, skall yttrande inhämtas från socialnämnden i den kommun där sökanden är folkbokförd och från socialnämnden i den kommun där den som har vårdnaden om barnet är folkbokförd.

Socialnämnden skall, om det inte är olämpligt, söka klargöra barnets inställning och redovisa inställningen för rätten.

Fader eller moder, vars samtycke till adoptionen inte krävs, skall ändå höras, om det kan ske. Vid adoption av adoptivbarn skall vad nu sagts i stället gälla adoptanten eller, om en make adopterat den andra makens barn, var och en av makarna. Finns en särskild förmyndare vars samtycke inte krävs, skall även han eller hon höras.

6 kap.

10 d §

Vid bedömningen av frågor om vårdnad enligt 4-6 och 7-10 c §§ skall rätten fästa särskilt avseende vid barnets vilja med hänsyn tagen till den ålder och mognad barnet nått.

15 §

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses. Vårdnadshavaren skall, om inte särskilda skäl talar mot det, lämna sådana upplysningar rörande barnet som kan främja umgänget.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Vid beslut enligt andra och tredje styckena skall rätten beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

Vid beslut enligt andra och tredje styckena skall rätten *fästa särskilt avseende vid barnets vilja med hänsyn tagen till den ålder och mognad barnet nått. Rätten skall även* beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

19 §

Rätten skall se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar. Om det behövs ytterligare utredning får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa sådan. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klargöra barnets inställning och redovisa inställningen för rätten.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1995.

2 Förslag till lag om ändring i namnlagen (1982:670)

Prop. 1994/95:224
Bilaga 5

Härigenom föreskrivs att 45 och 48 §§ namnlagen (1982:670) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

45 §

En ansökan om förklaring att ett namnbyte enligt 6, 8 eller 11 § är förenligt med barnets bästa prövas av den domstol som tar upp frågor om vårdnaden om barnet.

I ärenden enligt första stycket skall domstolen, om det kan ske, höra den vars efternamn barnet bär, om denne inte är vårdnadshavare. Domstolen skall även inhämta yttrande från socialnämnden.

Socialnämnden skall, om det inte är olämpligt, söka klargöra barnets inställning och redovisa inställningen för rätten.

I ärenden enligt första stycket får domstolen förordna att vardera parten skall bära sin rättegångskostnad.

48 §

För den som är under 18 år görs anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt denna lag av barnets vårdnadshavare. Har barnet fyllt 12 år får sådan anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av en psykisk störning eller på grund av något annat liknande förhållande.

Vid avgörande om ett namnbyte är förenligt med barnets bästa skall rätten, även om barnets samtycke inte behövs, fästa särskilt avseende vid barnets vilja med hänsyn tagen till den ålder och mognad barnet nått.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1995.

3 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Prop. 1994/95:224
Bilaga 5

Härigenom föreskrivs att 36 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

36 §

Om den unge har fyllt 15 år, har han rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Är den unge under 15 år, förs hans talan av den eller dem som är vårdnadshavare för honom. Den som är förordnad enligt rättshjälpslagen (1972:429) att vara offentligt biträde för den unge utan att samtidigt vara biträde för vårdnadshavaren är dock utan särskilt förordnande den unges ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser.

Barn som är yngre bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras.

Barn som är yngre än 15 år bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1995.

Förteckning över remissinstanserna till departementspromemorian Ds 1994:85

Prop. 1994/95:224
Bilaga 6

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av Riksdagens ombudsmän (Justitieombudsmannen), Hovrätten för Nedre Norrland, Luleå tingsrätt, Sölvesborgs tingsrätt, Kammarrätten i Jönköping, Länsrätten i Göteborgs och Bohus län, Länsrätten i Kalmar län, Domstolsverket, Socialstyrelsen, Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, Länsstyrelsen i Malmöhus län, Länsstyrelsen i Örebro län, Juridiska Fakultetsstyrelsen vid Lunds Universitet, Barnombudsmannen, Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA), Borlänge kommun, Stockholms kommun, Sundsvalls kommun, Trelleborgs kommun, Uppsala kommun, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen Jurister vid de allmänna advokatbyråerna, Sveriges Psykologförbund, Akademikerförbundet (Sveriges Socionomers Riksförbund), Föreningen Barnpsykiatriska kuratorer, Svenska Föreningen för Barn- och Ungdomspsykiatri, Föreningen BRIS - Barnens Rätt I Samhället, Rädda Barnens riksförbund, Umgångenrätts Föräldrarnas Riksförening (UFR) och Adoptionscentrum.

1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken¹

dels att 4 kap. 6 och 10 §§ samt 6 kap. 15 och 19 §§ skall ha följande lydelse,

dels att det i 6 kap. skall införas en ny paragraf, 10 d §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*4 kap.
6 §²

Rätten skall pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd får ges endast om adoptionen är till fördel för barnet samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen.

Ansökningen får inte bifallas, om det från någon sida har getts eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll. Underhållsbidrag i form av engångsbelopp är dock inte hinder för tillstånd till adoptionen, om beloppet har inbetalts till socialnämnden i den församling där adoptanten är folkbokförd eller om det till nämnden har utfärdats en förbindelse på beloppet, vilken har

Rätten skall pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd får ges endast om adoptionen är till fördel för barnet samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen. *Vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, beakta barnets vilja med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad.*

Ansökningen får inte bifallas, om det från någon sida har getts eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll. Underhållsbidrag i form av engångsbelopp är dock inte hinder för tillstånd till adoptionen, om beloppet har inbetalts till socialnämnden i den kommun där adoptanten är folkbokförd eller om det till nämnden har utfärdats en förbindelse på beloppet, vilken har godkänts

¹Balken omtryckt 1990:1526.

²Senaste lydelse 1991:487.

godkänts av sökanden och nämnden. För det belopp som har inbetalts till nämnden skall genom dess försorg hos *ett svenskt försäkringsbolag* inköpas en efter underhållsskyldigheten anpassad livränta åt barnet, om inte avtalet hindrar det eller nämnden finner att beloppet kan användas på något annat lämpligt sätt för barnets underhåll.

av sökanden och nämnden. För det belopp som har inbetalts till nämnden skall genom dess försorg hos *en försäkringsgivare* inköpas en efter underhållsskyldigheten anpassad livränta åt barnet, om inte avtalet hindrar det eller nämnden finner att beloppet kan användas på något annat lämpligt sätt för barnets underhåll.

Ett avtal om ersättning eller underhåll, som borde ha medfört att ansökningen avslogs om rätten hade känt till avtalet, är utan verkan även om ansökningen bifalls.

10 §³

I ärenden om adoption skall rätten inhämta upplysningar om barnet och sökanden samt huruvida ersättning eller bidrag till barnets underhåll har lämnats eller utlovats. Har barnet inte fyllt arton år, skall yttrande inhämtas från socialnämnden i den kommun där sökanden är folkbokförd och från socialnämnden i den kommun där den som har vårdnaden om barnet är folkbokförd.

Socialnämnden skall, om det inte är olämpligt, söka klargöra barnets inställning och redovisa den för rätten.

Fader eller moder, vars samtycke till adoptionen inte krävs, skall ändå höras, om det kan ske. Vid adoption av adoptivbarn skall vad nu sagts i stället gälla adoptanten eller, om en make adopterat den andra makens barn, var och en av makarna. Finns en särskild förmyndare vars samtycke inte krävs, skall även han eller hon höras.

6 kap.

10 d §

Vid bedömningen av frågor om vårdnad enligt detta kapitel skall rätten beakta barnets vilja med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad.

15 §⁴

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses. Vård-

³Senaste lydelse 1994:1433.

⁴Senaste lydelse 1993:213.

nadshavaren skall, om inte särskilda skäl talar mot det, lämna sådana upplysningar rörande barnet som kan främja umgänget.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Vid beslut enligt andra och tredje styckena skall rätten beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

Vid bedömningen av frågor om umgänge enligt detta kapitel skall rätten beakta barnets vilja med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad. Rätten skall även beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

19 §⁵

Rätten skall se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar. Om det behövs ytterligare utredning får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa sådan. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klargöra barnets inställning och redovisa den för rätten.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

⁵Senaste lydelse 1990:1526.

2 Förslag till lag om ändring i namnlagen (1982:670)

Prop. 1994/95:224
Bilaga 7

Härigenom föreskrivs att 45 och 48 §§ namnlagen (1982:670)¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

45 §²

En ansökan om förklaring att ett namnbyte enligt 6, 8 eller 11 § är förenligt med barnets bästa prövas av den domstol som tar upp frågor om vårdnaden om barnet.

I ärenden enligt första stycket skall domstolen, om det kan ske, höra den vars efternamn barnet bär, om denne inte är vårdnadshavare. Domstolen skall även inhämta yttrande från socialnämnden.

Socialnämnden skall, om det inte är olämpligt, söka klargöra barnets inställning och redovisa den för rätten.

I ärenden enligt första stycket får domstolen förordna att vardera parten skall bära sin rättegångskostnad.

48 §³

För den som är under 18 år görs anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt denna lag av barnets vårdnadshavare. Har barnet fyllt 12 år får sådan anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av en psykisk störning eller på grund av något annat liknande förhållande.

Vid bedömningen av om ett namnbyte enligt 6, 8 eller 11 § är förenligt med barnets bästa skall rätten, även om barnets samtycke inte behövs, beakta barnets vilja med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

¹Lagen omtryckt 1982:1134.

²Senaste lydelse 1988:261.

³Senaste lydelse 1991:1556.

3 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Prop. 1994/95:224
Bilaga 7

Härigenom föreskrivs att 36 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

36 §

Om den unge har fyllt 15 år, har han rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Är den unge under 15 år, är den som är förordnad enligt rättshjälpslagen (1972:429) att vara offentligt biträde för den unge utan att samtidigt vara biträde för vårdnadshavaren utan särskilt förordnande den unges ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser.

Barn som är yngre bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras.

Barn som är yngre än 15 år bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

4 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap

Prop. 1994/95:224
Bilaga 7

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 2 § lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

2 §

Registrerade partner får varken gemensamt eller var för sig anta adoptivbarn enligt 4 kap. föräldrabalken. Inte heller får registrerade partner enligt 13 kap. 8 § föräldrabalken utses att i *egenskap av särskilt förordnade förmyndare* gemensamt utöva vårdnaden om en underårig.

Registrerade partner får varken gemensamt eller var för sig anta adoptivbarn enligt 4 kap. föräldrabalken. Inte heller får registrerade partner enligt 6 kap. 10 a § föräldrabalken utses att gemensamt utöva vårdnaden om en underårig.

Lagen (1984:1140) om insemination och lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen gäller inte för registrerade partner.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1995-04-27

Närvarande: Justitierådet Torkel Gregow, justitierådet Lars Å Beckman, regeringsrådet Sigvard Holstad.

Enligt en lagrådsremiss den 20 april 1995 (Justitiedepartementet) har regeringen beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i föräldrabalken,
2. lag om ändring i namnlagen (1982:670),
3. lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga,
4. lag om ändring i lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap.

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Ingemar Persson.

Förslagen föranleder följande yttrande av *Lagrådet*:

Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

4 kap.

6 §

Enligt paragrafens första stycke i dess gällande lydelse gäller bl.a. att rätten skall pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. I lagrådsremissen föreslås att första stycket kompletteras med en föreskrift om att rätten vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall, även när barnets samtycke inte behövs, "beakta barnets vilja med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad".

Avsikten torde vara att hänsyn verkligen skall tas till barnets vilja i den utsträckning det är motiverat av barnets ålder och mognad. För att detta skall komma till tydligare uttryck förordar Lagrådet att avfattningen jämkas något. Lagrådet föreslår att bestämmelsen ges följande lydelse:

"Vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum skall rätten, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad."

I remissen föreslås föreskrifter om beaktande av barnets vilja även i 6 kap. 10 d och 15 §§ föräldrabalken samt 48 § namnlagen. Lagrådet förordar att avfattningen av dessa föreskrifter jämkas i överensstämmelse med vad Lagrådet föreslagit i fråga om förevarande paragraf.

10 §

Enligt första stycket skall rätten i ärenden om adoption bl.a. inhämta upplysningar om barnet och sökanden. Har barnet inte fyllt arton år, skall yttrande inhämtas från socialnämnden i den kommun där sökanden är folkbokförd och från socialnämnden i den kommun där den som har vårdnaden om barnet är folkbokförd.

I lagrådsremissen föreslås att paragrafen kompletteras med ett nytt andra stycke vari föreskrivs att socialnämnden skall, om det inte är olämpligt, söka klargöra barnets inställning och redovisa den för rätten.

Såsom bestämmelsen utformats får den anses innefatta en skyldighet för båda de i första stycket angivna socialnämnderna att efterforska barnets inställning. Det finns dock inget behov av att mer än en socialnämnd gör detta. Eftersom barnet i det stora flertalet adoptionsärenden torde vistas hos sökanden, synes det rimligt att utredningsskyldigheten läggs på socialnämnden i sökandens hemkommun. Om i det enskilda fallet barnet vistas i någon annan kommun, kan socialnämnden begära biträde av socialnämnden i den kommunen med inhämtande av erforderlig utredning.

Mot bakgrund av det anförda förordar Lagrådet att andra stycket i paragrafen ges – efter också en viss redaktionell jämkning – följande lydelse:

"Socialnämnden i den kommun där sökanden är folkbokförd skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten."

6 kap.

10 d och 15 §§

I fråga om avfattningen av de föreslagna bestämmelserna hänvisar Lagrådet till vad Lagrådet anført i anslutning till 4 kap. 6 §.

Förslaget till lag om ändring i namnlagen

48 §

Även när det gäller avfattningen av detta förslag hänvisar Lagrådet till vad som anförts i anslutning till 4 kap. 6 § föräldrabalken.

Övriga lagförslag

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 4 maj 1995

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Sahlin, Hjelm-Wallén, Peterson, Hellström, Tahlén, Freivalds, Wallström, Persson, Blomberg, Heckscher, Hedborg, Andersson, Winberg, Uusman, Nygren, Ulvskog, Lindh, Johansson

Föredragande: statsrådet Freivalds

Regeringen beslutar proposition Barns rätt att komma till tals.

